

ЗИЯРАТ ҺӘМ ОНЫҢ РУХАНИ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ

Наурызбай қажы ТАҒАНҰЛЫ,
ҚМДБ Төрағасы, Бас мүфти

Аса Қамқор, Ерекше мейірімді Алланың атымен бастаймын! Бүкіл әлемдердің Раббысы болған Алла Тағалаға мақтау-мадақ, Оның соңғы елшісі Мұхаммед Пайғамбарымызға Алланың салауатымен сәлемі болсын!

Хақ Тағала адам баласын тіршілік иелерінің ішінде ең ардақтысы етіп жаратқан. Асыл дінімізде тірі адам қандай құрметті болса, Раббысына қайтқан кісілер де сондай қадірлі. Сондықтан да өмірден өткен адамның соңынан дұға жасап, жақсылығын айтып, кемшіліктерін жасыратынымыз секілді, оның тәні көмілген зираттарды құрметтеу, таза ұстау, қорғау және бірқатар әдептерді ұстану – тірілер үшін міндет.

Дініміз Исламда қайтыс болған кісіні жерлеудің үкімі – парыз. Өйткені мәйіт көмілмей қалатын болса, адам деген ардақты жаратылысқа жасалған үлкен құрметсіздік әрі күнә болады. Қабірді зиярат ету – Ханафи мәзһабы бойынша мұстахаб амал. «Зиярат» сөзі арнайы көруге бару деген мағынаны білдіреді. Ардақты Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) заманында өзі де қабірлерді зиярат еткен және біздерге зиярат жасауды

өсиет еткен.

Сахаба Әнәс ибн Мәликтен (Алла оған разы болсын) жеткен хадисте Хақ елшісі (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Мен бұрын сендерді қабірлерді зиярат етуден тыйған едім, енді оны зиярат етіңдер. Өйткені ол ақыретті еске салады»**, – деп айтқан (имам Мұслим).

Иә, Алла елшісі пайғамбарлық келгеннен кейін насихатының алғашқы кезеңінде мұсылмандарға қабірлерді зиярат етуге тыйым салған еді. Ибн Әбу Муләйка бір жайтты былайша баяндаған: «Бірде Айша анамыз (Алла оған разы болсын) қабір басынан келді. Мен одан: «Уа, мүминдердің анасы! Сен қайдан келдің?» – деп сұрадым. Ол: «Қабірден келдім, Әбдуррахманның басына бардым», – деп жауап берді. Мен: «Алла елшісі (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) қабірге баруға тыйым салған жоқ па?» – дегенде ол: «Иә, басында тыйым салған, кейін рұқсат берді», – деді.

Адамдар Ислам дінімен енді ғана таныса бастаған уақытта қабірге баруға тыйым салынуы діни сенімнің әлі толық қалыптаспағаны себепті болатын және қауымын дінге қайшы істер жасаудан сақтандыру еді. Кейін сахабалар шарифатты тереңінен түсінген уақытта оларға қабірлерді зиярат етуге рұқсат берілді.

«Өзекті жанға бір өлім» дейтін халқымыз өткендерге құрмет жасап, қайтқандарға дұға бағыштайтын мұсылманшылық салтынан кешегі отар болған қилы кезеңде де жаңылмады. Шарифат шеңберінен

шықпаған «естірту», «жоқтау» сынды дәстүріміз де күні бүгінге дейін сақталып келеді. Сонау замандардан бері марқұмды жуындыру, тігіссіз ақ кебінге орап, арулап жерлеу, сондай-ақ жаназа намазынан кейін қабір басына тек ер адамдардың баруы сынды мұсылмандық жоралғымыз Аллаға шүкір, үзілген жоқ. Осы орайда зиярат әдебіне аз-кем тоқталып, оның рухани жауапкершілігін айтып өтуді жөн санадық.

Алдымен қабір басына барудағы ниетіміз дұрыс болуы керек. Хадистерде келгендей, **«Амалдар ниетке байланысты»**. Ата-бабаларымыздан келе жатқан айрықша дәстүрдің бірі – жол бойына жақын тұсқа бейіт көтеру. Ондағы негізгі мақсат жол-жөнекей өткен адамдар марқұмдарға кешірім тілеп, дұға жасаса деген ізгі ниет еді. Сол секілді өткендердің қабірін зиярат етуге барғанда «Алла разылығы үшін» деп ниетті дұрыстап, шама келгенше дәретпен жүруі

❁

«Өзекті жанға бір өлім» дейтін халқымыз өткендерге құрмет жасап, қайтқандарға дұға бағыштайтын мұсылманшылық салтынан кешегі отар болған қилы кезеңде де жаңылмады. Шариғат шеңберінен шықпаған «естірту», «жоқтау» сынды дәстүріміз де күні бүгінге дейін сақталып келеді.

❁

де құпталады. Бұдан кейін қабірдегілерге сүннетке сай сәлем беру өте орынды болмақ. Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) сахабаларына қабір иелеріне былай деп сәлем беріп, дұға етуді үйреткен: **«Уа, қабірстан қауымы! Сендерге Алланың сәлемі болсын! Алла қаласа, әлбетте, біз де сендерге қосыламыз»** (имам Мұслим).

Хазіреті Омардан (Алла оған разы болсын) ардақты Пайғамба-

рымыздың (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) қабірлердің қасынан өткенде оларға сәлем беретіндігі жайында риуаяттар жеткен. Сонымен қатар қасынан көлікпен не жаяу өтіп бара жатқан адам да қабір иелеріне сәлем беріп өткені дұрыс. Екіншіден, өзінің де бір күні осы қатардан табылатынын ойға алып, марқұмдар үшін Алла Тағаладан истиғфар тілеуі қажет. Өйткені Алла Тағала қасиетті Құранда мұсылмандардың: **«Раббымыз! Бізді және бізден бұрын иман келтіргендер туыстарымызды кешіре гөр! Әрі біздің жүректерімізге иман келтірген жандарға деген зәредей жеккөрушілік, өшпенділік сынды істерге жол бере көрме! Раббымыз! Расында Сен өте мейірбансың, ерекше мейірімдісің»** («Хашыр» сүресі, 10-аят), – деп өздерінен бұрын өтіп кеткен мүминдерге дұға ететінін айтқан.

Қабірді зиярат етуге барғаннан кейін марқұм үшін Алла Тағаладан

дұға тілеу, Құран аяттарын оқып бағыштау – марқұмға пайда беретін амал. Тахауи ақидасының мәтінінде: «Тірілердің өлілер үшін жасаған дұғасында және садақаларында дүниеден өткендер үшін пайда бар», – делінген. Алла елшісі де (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) мәйітті жерлеп болған соң қабір басында тұрып: **«Бауырларың үшін Алладан кешірім тілеп, (Мүнкәр-Нәкір періштелерінің алдында) беріктік сұраңдар. Өйткені ол дәл қазір сұраққа тартылып жатыр»**, – деп айтатын (имам Әбу Дәуіт). Сондай-ақ тірілердің дұғасы қайтқандарға пайда беретініне Пайғамбарымыздың (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) мына бір хадисі де дәлел болады: **«Расында жәннатта бір адамның дәрежесі (өздігінен) көтеріліп, ол (таң қалып): «Маған бұл дәреже қандай себеппен берілді?» – деп сұрайды. Сонда оған: «Сенің ұрпағыңның сен үшін тілеген кешірімі себеппен берілді», – деп айтылады»** (ибн Мәжә).

Қабір басында қасиетті Құрандағы «Фатиха», «Бақара» «Ясин», «Мүлік», «Такасур» сүрелерінің аяттарын оқыған абзал саналады. Имам Термизи жеткізген хадисте ардақты Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Расында «Мүлік» сүресі – қайтарушы, құтқарушы. Ол қабір азабынан құтқарады»**, – деп айтқан (имам Термизи).

Үшіншіден, бейіт басында ақыретті еске алу ләзім. Қабір – барша адамзаттың Жаратушы алдында тең екендігін, бай мен кедейдің, жас пен кәрінің, күшті мен әлсіздің бір-бірінен артық еместігін, имандылық, тақуалық секілді ізгі қасиеттермен ғана биік тұратынын көрсететін ғибрат мекені. Бабаларымыз «Аш болсаң базарға бар, тоқ болсаң мазарға бар» деген екен. Шынтуайтында, қабір басына

барған адам тәубесін жаңартып, ертең Алла Тағаланың құзырына қайтатын күннің бар екендігін еске алып, ізгі амалдар жасауға деген құштарлығы оянады. Хәкім Абай өлең жолдарында: «Өлсем орным қара жер сыз болмай ма, біреуге ерте, біреуге кеш болмай ма», – деп ақыретті еске алса, Мәшһүр Жүсіп бабамыз: «Жан кетіп, тән барады қара жерге, кіреміз бір күн барып тар қабірге», – деп, ұрпағын қайтар күн жайында ойлануға шақырған.

Төртіншіден, зиярат әдептерін сақтауға мән беру керек. Жоғарыда айтып өткендей дәретпен бару, одан бөлек, қабірді сипаудан, сүйоден аса сақ болу, қабір үстін басып кетпеу үшін арнайы белгіленген жолдармен жүру керек. Өйткені қабірдің үстін басу марқұмға құрметсіздік саналатындықтан зияратқа барған адам оны басудан аса сақ болуы қажет. Ардақты Пайғамбарымыздың (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) бұған қатысты: **«Расында, сендердің кез келгеніңе қабірге отырғаннан, ыстығы киімінен өтіп, денені күйдіретін шоқтың үстінде отырғаны артық!»** – деп ескертуі бар (имам Бұхари).

Құран аяттарын қатесіз оқу және дұға жасағанда құбыла тарапқа бет бұру да – зиярат әдебінен. Тағы бір маңызды жайт, дүниеден өткен қабір иелерінің жақсы сипаттарын еске алу, бос сөз бен күлкіден сақтану қажет. Алла елшісі (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Расында, Алла сендер үшін алты нәрсені жақсы көрмейді: намазда тыныш тұрмау, берген садақаға міндетсіну, оразада әдепсіз сөйлеу, қабір қасында күлу, мешітке бойдәретсіз кіру және үйлерге рұқсатсыз көз сұғу»**, – деп айтқан (имам Бұхари).

Салттық қызметті және жөн-жоралғыларды білетін имамдарымыз халыққа дұрыс жол

көрсетуден айныған емес. Десе де, соңғы уақытта зиярат және зиярат мәдениетіне томпақ келетін мәселелер ел ішінде байқалып жатады. Жоғарыда айтылған әдеп атаулы әулие-әмбиелердің кесенесіне, халқымыз қасиетті деп таныған жерлерде де сақталуы тиіс. Өйткені, кесенелерде де жатқан әулиелер, тарихи тұлғалар бір кездері жер бетін басып жүрген ізгі мұсылмандар еді. Оларға да зиярат жасаған кезде тиісті әдептерді сақтау марқұмдарға жасалған құрмет болмақ.

Халық арасында дін мен дәстүрді насихаттап, дұрыс жолды нұсқап келе жатқан Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы зиярат көтеру мен зиярат мәдениетіне қатысты мәселелерді күн тәртібінен түсірген емес. Мәселен, бірнеше жыл бұрын қабылданған «Зиярат және зиярат мәдениеті» құжаты әлі күнге өзекті. Сондай-ақ марқұмдарды жерлеу мен зиярат көтеру мәселесін біріздендіру мақсатында «Қамқор-Шарапат» салттық қызмет орталығы ашылып, қасиетті орындарға зиярат жасауда халыққа шариғат тұрғысынан көрсету ниетімен «Дархан дала» рухани туризм жобасы қолға алынған болатын. Бұл игі бастамалардың негізгі мақсаты – ел тұрғындарына зияраттың рухани жауапкершілігін сезіндіру, зиярат көтеруді бәсекеге айналдырудың алдын алу. Бір сөзбен айтқанда, шариғатқа және бабалар дәстүріне қайшы келетін істерден аулақ болуға шақыру.

Еліміз жаз айларын демалысқа, әртүрлі сапар, саяхаттарға арнайтыны белгілі. Осы ретте рухани сапар кезінде, қасиетті орындарға зиярат жасауда орынсыз және бейәдеп істерден аулақ болып, шариғатқа сай амал еткеніміз абзал. Алла Тағала ниетімізді қабыл етпей! Әмин!

ҒҰЛАМАЛАРДЫҢ ІЛІМ ЖОЛЫНДАҒЫ САПАРЫ

Ислам Ұмбеті басқа Ұмбеттерден ғылым мен білімге ерекше құрмет көрсетуімен ерекшеленеді. Мұсылман ғалымдары білімді тек үйреніп қана қоймай, оны терең меңгеруді және кейінгі ұрпаққа жеткізуді өздеріне үлкен міндет санаған. Сондықтан олар алыс сапарларға шығып, әртүрлі елдердегі ұстаздардан білім алған.

Ерте ғасырларда ғалымдар хадисті сенімді түрде үйрену үшін бір қаладан екінші қалаға сапар шекті. Олар әр хадисті тікелей ұстаздың аузынан естуге тырысты. Бұл сапарлар Ислам ілімін бұрмаланудан қорғап, оның дәл әрі таза күйде сақталуына үлкен үлес қосты. Ғалымдар әрбір хадисті мұқият саралап, оны сенімді дереккөздер арқылы жеткізуге ерекше мән берді.

Сонымен бірге ілім жолындағы сапар адамның рухани жетілуіне ықпал ететін үлкен тәрбие мектебі болды. Ол адам бойында сабыр, төзімділік, қарапайымдылық және жауапкершілік сияқты асыл қасиеттерді қалыптастырды. Қиындықтар жігерін жасытпай, керісінше ынтасын күшейтіп, рухын шыңдай түсті.

Шейх Абдуфаттах Әбу Ғудда өзінің «Ғұламалардың сабыры» атты еңбегінде Ислам ғылымдарының қалай қалыптасқанын әсерлі түрде баяндап, былай дейді: «Ислам ғылымдары өзен жағасында, ағаштар мен жемістердің көлеңкесінде жазылған жоқ. Керісінше,

олар аптап ыстықтағы шөлдеумен, май шамның әлсіз жарығында түн ұйқысын төрт бөлумен жазылды. Тіпті кейбір ғалымдар күнкөріс үшін өз киімдерін сатуға дейін мәжбүр болды. Олар білім іздеп туған жерінен жыраққа кетіп, бөтен елдерде қаражатсыз қалып, талай қиындықты бастан кешірді. Бірі шөл далада адасса, енді бірі теңіз сапарында ажалмен бетпел келді, тағы біреулері ауру мен әлсіздікке душар болды. Бұған қоса, туған жерінен, отбасынан, жұбайы мен балаларынан жырақта жүрді, туыс-бауырларынан, достары мен жақындарынан айырылып, тұрақты өмірден қол үзді. Алайда осындай ауыр сынақтардың ешқайсысы оларды ілім жолынан қайтара алмады».

Атақты имам Әбу Мұхаммед әр-Рамахурмузи өзінің «әл-Мухаддис әл-фасил байна әр-рауи уа әл-уағи» атты еңбегінде ілім жолына ғұмырын арнаған ғалымдардың өмірін ерекше тебіреніспен суреттейді. Ол Құран мен Пайғамбар (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) сүннетін сақтау үшін Алла Тағала

арнайы таңдаулы жандарды дайындағанын айтады. Олардың жүрегіне білімге деген ерекше сүйіспеншілік ұялап, сол ықыластың арқасында ілім жолындағы ауыртпалықтар жеңіл көрінген.

Бұл ғалымдар бір елден екінші елге үздіксіз сапар шегіп, ұзақ жолдың машақатына, аштық пен шөлге, аптап ыстық пен қақаған суыққа сабырмен төзді. Кейде киімдері тозып, өздері шаршаса да, жүректеріндегі ілімге деген құштарлық бір сәтке де бәсеңдеген жоқ.

Олардың өмірінің көп бөлігі кітап жазумен, хадистерді көшіріп, естіген білімдерін қайта тексерумен өтті. Түннің бір уағына дейін қалам ұстап отырып қалғып кетсе де, қайта оянып, жазуын жалғастыра беретін. Олар жайлы төсек пен тәтті ұйқыны тәрк етіп, бар уақытын ғылымға арнады.

Осындай табандылық пен жанкешті еңбектің арқасында бұл ғалымдар ислам дінінің берік қорғанына айналды. Олар дінді бұрмалаудан қорғап, Құран мен сүннетті кейінгі ұрпаққа таза күйінде жеткізу жолында аянбай еңбек етті. Сондықтан олардың өмір жолы тек ғылым тарихының бір бөлігі ғана емес, сабырдың, адалдықтың және білімге деген шынайы құрметтің жарқын үлгісі болып саналады.

Олар білім іздеп туған жерінен жыраққа кетіп, бөтен елдерде қаражатсыз қалып, талай қиындықты бастан кешірді. Бірі шөл далада адасса, енді бірі теңіз сапарында ажалмен бетпе-бет келді, тағы біреулері ауру мен әлсіздікке душар болды.

Ілім іздеп сапарға шығу дәстүрі пайғамбарлар заманынан бастау алады. Қасиетті Құранда Мұса пайғамбардың Қызырға арнайы барып, одан білім үйренгені баяндалады. Бұл оқиға ілім жолындағы ізденістің қаншалықты маңызды екенін айқын көрсетеді. Мұса пайғамбар дәрежесінің биіктігіне қарамастан, өзінде болмаған білімді үйрену үшін ұзақ әрі ауыр сапарға баруға арланбады. Ол ұстазының алдына білім іздеуші әрі әдеп сақтаған шәкірт ретінде келді. Құранда оның мына сөзі келтірілген: **«Мұса оған: «Өзіңе үйретілген тура білімнен үйретуің үшін саған ерсем бола ма?» – деді»** («Кәһф» сүресі, 66-аят).

Осы оқиғадан ілім іздеушіге тән көркем әдептің жарқын үлгісін көруге болады. Адам қандай дәрежеге жетсе де, ілім үйренуден тоқтамауы керек. Сонымен қатар бұл қисса білім талап етушінің кішіпейіл, сабырлы әрі ұстазға құрметпен қарауы қажет екенін үйретеді. Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) тәрбиелеген сахабалар да ілім жолындағы сапардың маңызын терең түсінді. Олар кейде бір ғана хадисті нақтылау немесе тікелей есту үшін айлар бойы жол жүретін.

Мәселен, Жәбир ибн Абдулла бір

хадисті есту мақсатында Мәдинадан Шам өлкесіне дейін бір айлық сапар шеккен. Бұл олардың хадиске деген жауапкершілігінің қаншалықты жоғары болғанын көрсетеді. Олар естіген мәліметін тексермейінше көңілдері жай таппайтын. Кейінгі табиғиндер дәуірінде де бұл дәстүр жалғасын тапты. Ғалымдар хадисті тек оқумен шектелмей, оны жеткізген адамның өз аузынан естуге ерекше мән берді. Осы себепті олар Басрадан Мәдинаға, Куфадан Шамға дейін ұзақ жол жүріп, әр аймақтағы ғалымдардан білім алды.

Имам Ахмад ибн Ханбалдың ілім жолындағы табандылығы кейінгі ұрпаққа үлкен өнеге болып қалды. Оның ұлы Абдулла әкесі жайлы: «Әкем Тусқа жаяу барды, Йеменге де жаяу сапар шекті», – деп еске алған. Бұл сөздер сол заман ғалымдарының білім үшін қандай қиындыққа да дайын болғанын көрсетеді. Олар үшін ілім дүниенің барлық рахатынан да қымбат еді.

Сол секілді Имам Бұхари, Имам Мұслим де ғылым жолында көптеген өлкелерді аралаған. Имам әл-Бұхари жас кезінен-ақ ерекше зеректігімен танылып, білім алуға өте ерте кіріскен. Он жасынан бастап хадистерді жаттап, атақты ғалымдардың еңбектерін оқи бастады. Әкесінен ерте айырылып, анасының тәрбиесінде өсті. Он алты жасында анасы және ағасымен бірге Меккеге қажылыққа барып, сол жақта қалып, хадис ілімін тереңдетті. Кейін Мекке мен Мәдинадан бөлек, Басра, Куфа, Бағдат, Дамаск, Қайр (Каир) сияқты ірі ғылыми орталықтарды аралап, сол заманның әйгілі ғалымдарынан хадис және фикһ үйренді. Ол білім іздеу үшін көп сапарға аттанды, әртүрлі аймақтардағы ғалымдармен кездесіп,

мыңдаған хадисті жинады және жаттады.

Сол сияқты Имам Мұслим Ирак, Хорасан, Хижаз, Мысыр сияқты ілім орталықтарына барып, әр өңірдің атақты ұстаздарынан хадис пен діни білім үйренді. Осындай ұзақ сапарлар мен тынымсыз ізденістің арқасында олардың ілімі кеңейіп, кейін ислам әлеміндегі ең ұлы хадис ғалымдарына айналды.

Өйткені ілім жолындағы сапар адамға тек білім ғана емес, мол өмірлік тәжірибе де сыйлайды. Өзге ортаны көріп, түрлі мінездегі адамдармен араласу, әртүрлі ғалымдардың тәлім беру әдістерімен танысу талапкердің дүниетанымын, ой-өрісін кеңейтеді. Мұндай сапарлар адамның сабырын шыңдап, кішіпейілділік пен төзімділікке тәрбиелейді әрі оның тұлға ретінде қалыптасуына септігін тигізді.

Қорыта айтқанда, нағыз ғылымға жету жолы әрдайым еңбекпен, сабырмен және қиындықпен қатар жүрген. Жайлылық пен жалқаулыққа бой алдырған адам үлкен дәрежеге жете алмайды. Өйткені ілім табандылықты, төзімділікті және ықыласты талап етеді.

Бұрынғы ғалымдардың өмірі бүгінгі білім іздеушілер үшін өшпес өнеге. Олардың білім жолындағы сапарлары, көрген қиындықтары мен шынайы ықыластары ғылымға деген құрметтің ең биік үлгісін көрсетеді. Осындай ұлы тұлғалардың өміріне назар салған адам ғылым жолындағы ауыртпалықтарды жеңіл қабылдап, мақсатына нық сеніммен қадам басады.

Егер шамаң келсе, сондай бол! Оларға толықтай ұқсай алмасаң да, ұқсауға ұмтыл. Ғұламаларға ұқсауға талпынудың өзі – үлкен жетістік.

Медет ҚҰРМАШҰЛЫ

ТҮРКІСТАН – ТҮРКІ ӘЛЕМІНІҢ РУХАНИ МЕКЕНІ

Қазақ даласында тарих сөйлейтін, руханият тыныстаған мекен болса, ол – Түркістан. Мағжан ақын екі дүние есігіне, Ер Түріктің бесігіне теңеп жырлаған Түркістан жәй ғана қала емес, ол тұтас түркі жұртының жүрегі, ұлт рухының алтын бесігі, ғасырлар үнін сақтап тұрған қасиетті шаһар.

Ежелгі тарихи деректерде бұл өңір Ясы атауымен белгілі болған. Ортағасырлық араб, парсы және түркі жазбаларында Ясы қаласы Ұлы Жібек жолы бойындағы маңызды мәдени, сауда және діни орталық ретінде сипатталады. IX–X ғасырлардан бастап бұл аймақ ислам өркениетінің маңызды орталықтарының біріне айналып, білім мен ғылымның, сауда мен мәдениеттің алтын көпірі болды.

Түркістанның қасиетін арттырған ең ұлы құндылық – оның ислам өркениетімен біте қайнасуы. Бұл қасиетті өлкеде әулиелердің ізі, ғұламалардың ілімі,

батырлардың рухы, хандардың аманаты жатыр. Қазақ халқы арасында кең тараған: «Мәдинада – Мұхаммед, Түркістанда – Қожа Ахмет» деген сөздің өзі Түркістанның мұсылман әлеміндегі ерекше орнын айқындайды.

Бүгінде Түркістан күллі түркі әлемінің рухани астанасы ретінде танылып отыр. 2021 жылы Түркістан қаласы Түркі мемлекеттері ұйымы тарапынан түркі әлемінің рухани астанасы ретінде ресми мойындалды. Бұл жай атақ емес, ғасырлар сүзгісінен өткен тарихи ақиқат.

Қожа Ахмет Ясауи есімі аталғанда Түркістанның рухани келбеті көз алдымызға келеді. Себебі Түркістанды түркі әлемінің рухани орталығына айналдырған ұлы тұлғаның бірі әрі бірегейі де осы Ясауи бабамыз еді. XI–XII ғасырларда өмір сүрген Ясауи исламның рухани мәйегін түркі тілінде түсіндіріп, халық жүрегіне иман нұрын ұялата білді. Оның әйгілі «Диуани хикмет» еңбегі ғасырлар бойы түркі мұсылмандарына рухани бағыт-бағдар беріп келеді.

Ясауи хикметтерінде адамзатқа ең қажетті құндылықтар – Аллаға деген шынайы махаббат пен адамға деген адал қызмет, нәпсіні тәрбиелеу, кішіпейілділік пен сабыр, әділдік пен тақуалық дәріптелді. Ол: «Ғалым болма, ғашық бол» деп, құр білім емес, жүрек тәрбиесінің маңызын көрсетті. Ясауи ілімінің ықпалымен Түркістан тек қала емес, тұтас рухани мектепке айналды.

Ясауи баба дүниеден өткен соң оның қабірі күллі мұсылман жұрты зиярат жасайтын қасиетті орынға айналды. XIV ғасырдың соңында Әмір Темір осы қасиетті орынға алып кесене тұрғызуға бұйрық берді. Қожа Ахмет Ясауи кесенесі тек сәулет өнерінің жауһары ғана емес, бүтін бір өркениеттің үнсіз шежіресі. Кесененің биіктігі шамамен 39 метрге жуық. Кешен 35 бөлмеден тұрады. Оның ішінде мешіт, кітапхана, құдық, асхана, қабірхана секілді бөлмелер орналасқан. 2003 жылы бұл тарихи мұра ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұралар тізіміне енді.

Кесенедегі әйгілі Тайқазан – Түркістан қаласының символдарының бірі. 1399 жылы жеті түрлі металл қоспасынан құйылған бұл алып қазан ғасырлар бойы халыққа су тарату, ас беру, бірлік пен берекені насихаттау қызметін атқарған. Тайқазан тарихи-рухани жәдігер әрі халқымыздың ынтымағы мен қонақжайлығының белгісі.

Қылуат мешіті – Ясауи бабаның рухани кемелдік мектебі. Бүгінде Түркістанда тарихи «Қылуат» дәстүрінің жалғасы ретінде жаңа жер асты мешіті бой көтеруде. Заманауи сәулет үлгісімен салынған бұл мешіт 500 адамға арналған. Жартылай жер астында орналасқан жаңа ғимарат руханият пен сәулетті ұштастырған ерекше нысанға айналмақ. Мұны бабалар

мұрасын жаңғырту ғана емес, ұрпақ сабақтастығының жарқын көрінісі десек, артық айтқанымыз емес.

Түркістанның тағы бір ерекше тұсы, Қожа Ахмет Ясауи кесенесі маңында қазақтың жиырмадан астам ханы мен сұлтаны жерленген. Олардың қатарында Абылай хан, Есім хан, Жәңгір хан, қаз дауысты Қазыбек би секілді тарихи тұлғалар бар. Түркістанға жерлену қазақ үшін ең жоғарғы рухани мәртебенің белгісі болған. Хандар ел басқаруға аттанар алдында Түркістанға келіп бата алған. Бұл жер қазақ мемлекеттілігінің рухани тірегіне айналды. Қазақ үшін Түркістанға тағзым ету өткенге табыну емес, тарихқа құрмет көрсету, бабалар аманатына адал болу.

Бірі ай бұрын Түркі мемлекеттері ұйымының бейресми саммиті өтіп, бірнеше елдің Президенті

Түркістан төрінде бас қосқан еді. Негізгі жиында сөз сөйлеген Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев: «Бүгінде Түркістан – көне мен келешекті тоғыстырған шырайлы шаһар. Алқалы жиынды осында өткізудің мақсаты – атажұртта бауырлас елдердің көшбасшыларымен жүздесу, қайта түлеген Түркістанды төрткүл дүниеге таныту. Көне қала қашанда түбі бір түркі жұртының қасиетті қара шаңырағы саналған. Біз киелі орданың тарихы қандай терең болса, болашағы да сондай жарқын

боларына нық сеніммен қараймыз», – деген болатын. Сондай-ақ саммит өткен күні көрші Өзбекстан елінің Қазақстанға сый-құрметі ретінде салынған зәулім мешіті ашылып, оған бауырлас екі елдің басшылары Қасым-Жомарт Тоқаев пен Шавкат Мирзиёев арнайы қатысқаны баршамызға мәлім. Жаңа мешітте Құран аяттары оқылып, Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының төрағасы, Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлы дұға жасады.

Қорыта келгенде, Түркістан – руханияттың тірі жүрегі, бабалар аманатының алтын қазығы. Қожа Ахмет Ясауи ілімімен нұрланған, хандардың рухы мекендеген, Тайқазаны береке шақырған, Қылуаті тақуалыққа үндеген бұл қасиетті мекен – күллі түркі жұртының ортақ қазынасы.

Ержан ТӨЛЕПОВ,
Түркістан облысының бас имамы

Бүгінде Түркістан күллі түркі әлемінің рухани астанасы ретінде танылып отыр. 2021 жылы Түркістан қаласы Түркі мемлекеттері ұйымы тарапынан түркі әлемінің рухани астанасы ретінде ресми мойындалды. Бұл жай атақ емес, ғасырлар сүзгісінен өткен тарихи ақиқат.

ЗИЯРАТ КЕЗІНДЕ ЖІБЕРІЛЕТІН ҚАТЕЛІКТЕР

Қазақ халқы ежелден ата-баба рухына құрметпен қарап, қабір басына барып дұға жасауды, өткенді еске алып, тіршіліктің мәнін ұғынуды ізгі амал санаған. «Өлі разы болмай, тірі байымайды» деген халқымыз марқұмға құрмет көрсетуді адамгершілік пен имандылықтың бір белгісі деп білген. Дегенмен зиярат ету – жай ғана дәстүр емес, оның Ислам шариғатында бекітілген өзіндік әдебі мен тәртібі бар құлшылыққа жақын сауапты амал.

Бүгінде кей адамдар зияраттың шариғаттағы шынайы мәнін білмей, түрлі ырымдар мен дінде негізі жоқ әрекеттерге барып жатады. Сондықтан зияраттың мағынасы, мақсаты, әдебі мен тыйым салынған амалдары жайлы кеңінен түсіндіру – уақыт талабы. Ұлан-ғайыр даламызда халқымыз кие тұтып, зиярат жасайтын орындар көп. Әсіресе киелі Маңғыстау өңіріндегі Шопан ата жерасты мешіті, Қараман ата жерасты мешіті, Бекет ата жерасты мешіті секілді қасиетті орындарға зиярат ету халқымыздың рухани өмірімен біте қайнасақан.

Алайда соңғы уақытта зиярат мәдениетіне қатысты түрлі қателіктер мен шариғатқа қайшы әрекеттердің кездесуі жиілеп барады. Кей жағдайда зияраттың негізгі мақсаты ұмытылып, орынсыз ысырап, даңғаз

әрекеттер, жөнсіз істерге жол беріліп жатады. Сондықтан зиярат әдебін сақтау, шариғат талаптарына сай амал ету – әрбір мұсылман үшін маңызды. Осыған орай зиярат кезінде жиі көрініс табатын кейбір қателіктер жөнінде баяндап өтпекпіз.

Марқұмнан тікелей көмек сұрау. Зиярат жасап барған орында, яғни, кесене немесе мазарда жатқан адам әулие, батыр, ғұлама сынды тарихи тұлға болса да, оған табынуға, одан тікелей көмек сұрауға болмайды. Кей адамдар қабірдегі кісіден тікелей бала, байлық, денсаулық сұрап жатады. Бұл – дұрыс емес түсінік. Себебі барлық нәрсе тек Алладан сұралады.

Қабірді айналу, сүйу. Қабірді немесе кесенені тауап ету, топырағын ем ретінде пайдалану, ағашқа шүберек байлау сияқты әрекеттердің дінде негізі жоқ. Ертеде

көшпенді өмір салтын ұстанған халқымыздың кесене маңына немесе ағаштарға шүберек байлап кетуінің себебі діни наным-сенімнен емес-тің. Түнде немесе айдалада адасып қалған адам осы кесенелерге, ағаштарға қарап бағытын тауып, қарны ашса, әлгі шүберекке байланған құрт секілді көпке дейін бұзылмайтын қатты тағамдарды талғажау етіп, жүрек жалғап алатын. Ал кесенеге түнеуінің себебі басқа қонатын жері болмағандықтан еді.

Фото, бейне түсіріп мақтану. Соңғы кезде зияратты әлеуметтік желіге көрсету әдетке айналып барады. Ғибрат үшін барған сапар рияға ұласып кетпеуі керек. Зиярат ақыретті еске алу, өмір мен өлім жайлы бір сәт ойлануға жетелейтіндіктен сауапты амалдан саналады. Ал рияның сауапты жоятынын, тіпті оның Аллаға серік қосуға дейін апаратын естен шығармау керек.

Орынсыз қылықтар. Зияратты туризмнің басқа бағыттары, мәселен табиғатта, саябақтарда, қала көшелерінде қыдырумен шатастырмау керек. Бұл ретте орынсыз ыржақтау, күлкі шақыратын әзіл айту, темекі, насыбай секілді зиянды заттарды тұтыну зиярат әдебіне қайшы келеді. Тіпті мұны кесене, мазарда жатқан марқұмға, жалпы қасиетті орынға жасалған құрметсіздік деуге болады.

Алла Тағала қасиетті Құран Кәрімде: «(Уа, Мұхаммед!) **Құлдарыма** (өзара тілдескенде де, қарсыластарымен жауаптасса да) **«әрдайым сөздің ең жақсысын айтып, өте сыпайы сөйлессін»** деп айт. **Өйткені шайтан қашанда олардың арасына жік салуға тырысады. Шүбәсіз, шайтан – адамға анық дұшпан»** («Исра» сүресі, 53-аят) деп ескертеді. Сондай-ақ ардақты Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) имам Бұхари мен Мұслим жеткізген бір хадисінде былай дейді: **«Кімде-кім Алла Тағалаға және ақырет күніне иман келтірсе, жақсы сөз сөйлесін немесе үндемесін»**. Осы аят-хадистерге сүйенсек, зиярат кезінде бос сөз, орынсыз әзіл мен арзан күлгіден аулақ болған жөн.

Ысырапқа жол беру. Маңғыстаудағы киелі

орындарға зиярат ету кезінде байқалып жататын бір кемшілік – ысырапшылдық. Әсіресе дастарқанға шамадан тыс артық тағам апару, түрлі заттарды, қоқысты қалдырып кету зиярат орнының тазалығына кері әсерін тигізетіні даусыз әрі әдепсіздік хәм құрметсіздік саналады. Құран Кәрімдегі «Әнғам» сүресінің 141-аятында және «Ағраф» сүресінің 31-аятында Алла Тағаланың ысырап етушілерді жақсы көрмейтіні жөнінде қатаң ескертіледі. Демек, зиярат жасап сауапқа кенелеміз деп жүргенде, ысырап жасап күнә арқалап қалудан сақтану қажет.

Исламда зияраттың негізгі мақсаты – өлгеннен медет сұрау емес, керісінше адам баласына өмірдің өткінші екенін еске салу. Қабірстан – үнсіз насихат пен ғибрат мекені. Кеше ғана арамызда жүрген жандардың бүгінде топырақ астында жатуы адамға

бұл дүниенің мәңгі еместігін ұқтырады. Өлімді еске алу, ақыретті ойлау, марқұмдарға дұға жасау және адамға рухани ғибрат беруде зияраттың пайдасы зор. Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) дін тараған алғашқы жылдарда қабір зияратын уақытша тоқтатып, кейін: **«Қабірлерді зиярат етіңдер. Өйткені ол сендерге ақыретті еске салады»**, – деп рұқсат берген.

Қорыта келгенде, зиярат – рухани тазалық пен тағылымның көрінісі. Сондықтан киелі орындарға барған әрбір азамат әдеп сақтап, шариғат талаптарына құрметпен қарауы қажет. Киелі мекеннің қадірін арттыратын да, қасиетін төмендететін де – адамның әрекеті. Олай болса зиярат тек сапар емес, ол адамның рухани тәрбиесін қалыптастыратын тағылым мектебі. Қасиетті орындарға құрметпен қарап, шариғат әдебін сақтау – ата-баба аманатына адалдықтың белгісі. Әулиелі мекеннің қасиетін сақтау әрбір мұсылманның жауапкершілігі екенін ұмытпаған абзал.

Әнуар ІЗІМБАЙҰЛЫ,
Маңғыстау облысының бас имамы

Ұлан-ғайыр даламызда халқымыз кие тұтып, зиярат жасайтын орындар көп. Әсіресе киелі Маңғыстау өңіріндегі Шопан ата жерасты мешіті, Қараман ата жерасты мешіті, Бекет ата жерасты мешіті секілді қасиетті орындарға зиярат ету халқымыздың рухани өмірімен біте қайнасқан.

ТАРИХИ МЕШІТТЕР

Қазақ даласында мешіттердің пайда болуы Ислам дінінің қанат жаюымен қатар қала мәдениетінің қалыптасуымен де тығыз байланысты. Өйткені көшпенді өмір салтын қош көрген бабаларымыз ғимарат салып, бір жерге отырып қалуға әуес емес-ті. Әйтсе де, жері шұрайлы, жазы шуақты, қысы қатал емес оңтүстік өңірлер мешіт салуға да ыңғайлы мекен саналады.

Сол себепті де күні бүгінге дейін еліміздің оңтүстігінде мешіттер көп және аймақтан дін мамандары, ғалымдар көп шыққан. 751 жылғы Атлах шайқасынан кейін Орта Азиядағы қытай экспансиясы жойылып, Исламның таралуына жол ашылды. Осы кезеңді зерттеген нидерланд ғалымы Атабаки Тураж әу баста ислам Түркістан мен соның аумағындағы жерлерде таралған деген пікірге тоқтапты. Ортағасырлық тарихшы Ибн әл-Асирдың қолжазбалары және өзге де араб дереккөздері осы аймаққа 893 жылы мешіт салынғанын рас-

тайды. Оны қазіргі Қазақстан аумағында салынған тұңғыш мешіт деп атауға әбден болады. Ол туралы шығыстанушы-ғалым, профессор Әбсаттар қажы Дербісәлі: «Таразды Қазақстандағы исламның діни орталығы деп есептеуге болады. Қазақстандағы ең көне мешіт осы Таразда орналасқан. Кейіннен Каирдегі атақты Бейбарыс медресесінің тұңғыш рухани ұстазына айналған қазақтың атақты рухани қайраткері Хибадулла ат-Таразидің дәл осында келген болуы әбден мүмкін», – деп жазған.

Зерттеушілер Тараздағы мешіттен басқа, ерте ортағасырға жататын тағы да екі мешітті анықтады. Сондай-ақ сол замандағы тағы бір құлшылық ету орнына қазіргі Маңғыстау өңірінде орналасқан Шақпақ ата жерасты мешітін жатқызуға болады. Бұл мешіттің ерекшелігі – жартаста тұрғызылуында. Айта кетерлігі, мешіттерді салудың бұл тәсілі еліміздің батыс өңірі мен Түркістанда XVIII ғасырға дейін сақталып келген екен. Түркістандағы мың жылдық тарихы бар жерасты мешіті ақын, әрі ойшыл Қожа Ахмет Ясауиге тиесілі екені баршаға мәлім.

Оқырман назарына еліміздегі ғасырдан да ұзақ уақыт бұрын салынған көне һәм тарихи мешіттердің кейбірін ұсынып отырмыз.

«Исмайыл ата» мешіті

Көненің көзі саналатын Түркістан облысы Қазығұрт ауданының Тұрбат ауылында орналасқан «Исмайыл ата» мешітінің салынған уақыты – XIV ғасыр. Шежіресі жеті жүз жылдан асатын мешіт әйгілі билеуші Әмір Темірдің басылылығымен салынған. Сыйымдылығы – 600 адам, мешіт күмбезінің биіктігі – 7 метр, екі намазханадан тұрады. Яғни, көне және жаңа бөлме болып бөлінген. Біркелкі жайнамазбен жабдықталған мешіттің михрабы мен мінбері бар. Мешітте жылыту жүйесі іске қосылған. Көмірмен жылытылады. Мешіттің ішінде имамның және ұстаздардың бөлмесі орналасқан. Ал ауласында Құран оқитын арнайы бөлме де бар. Дәретхана мешіттен бөлек орналасқан. Мешіт ауласында гүлдер мен жеміс ағаштары отырғызылған.

«Дін-Мұхаммед» мешіті

Петропавлдағы ең көне мешіттің тарихы 1795 жылы көпес Касимов мешіт салуға рұқсат беру туралы өтінішпен II Екатеринаға жүгінген кезде басталды. XIX ғасырдың екінші жартысында, яғни, 1854 жылы Сібір татарлары Янгузаров және Бачурин Дін-Мұхамедтің қаражатына салынған. Атауы да көпестердің бірінің есіміне байланысты қойылған. Мешіт 1938 жылға дейін жұмыс істеді, ал 1917 жылдан бастап мешіттегі медресе ауылшаруашылық техникумы студенттерінің жатақханасына айналдырылды. 30-жылдары мұнарасын құлатты. Ал медресе 1960-70 жылдары қиратылып, мешіт спортзалға айналды, бірақ 90-жылдардың басынан бастап мәдени-сауықтыру орталығы болды.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында шаһар тұрғындары тарихи, діни мекемелерді қалпына келтіруді қолға ала бастады. Тек 1996 жылы татар-башқұрт діни бірлестігі мешітті өз мақсатына қайтара алды. Ол кезде ғимарат толығымен қирап, бір ғана бос қабырға қалған-ды. Көп ұзамай Петропавл қаласының татарлары мен башқұрттары 1998 жылы «Дін-Мұхаммед» мешітін қалпына келтірумен айналысты.

2001 жылы мешіт мұнарасы қайта тұрғызылды, оның биіктігі – 29 метр. 2013 жылы мешіт Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының қарамағына өтіп, бүгінде 200 адамның емін-еркін құлшылық қылуына бар жағдай жасалған, аумағы 400 шаршы метрді құрайды.

Семейдегі «Ағаш мешіт»

Бұл ғибадат үйі 1867 жылы ағаштан салынған. Бұған дәлел 1969 жылы Орта Азия және Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы шығарып тұрған «Советтік шығыс мұсылмандары» журналында Сәкен хазірет «Семипалаттағы мешіттер» деген мақаласында: «Семейдегі бұл мешіт 1968 жылы Семейдің 250 жылдық мерекесінен 100 жыл бұрын салынған», – деп жазды. Яғни, бүгінде бұл тарихи мешіттің салынғанына 150 жылға жуықтады. 500 адамдық «Ағаш мешіттің» мұнарасы – 20 метр, ал күмбезінің биіктігі – 5 метр. Бір жарым ғасырлық тарихы бар бұл шежірелі мешіт – Семей өңіріндегі тарихи ғимараттардың бірі.

«Тәжиден Батырұлы» мешіті

Орал қаласында орналасқан қалалық «Тәжиден Батырұлы» мешіті – Ақжайық өңіріндегі ғасырлық тарихы бар ғимараттардың бірі. Оны 1897 жылы Мұртаза Абдулин есімді бай-бақуатты кісі салдырған. Алғашында мешітке Хабиболла Измаилов имам болса, 1901 жылдан бастап Ғайнутдин Залалютдинов имамдық қызмет атқарған. Кейін мемлекет қарауына беріліп, мешіт ғимараты байланыс бөлімшесі, әскери трибунал, қуғын-сүргінге ұшыраған ауыл тұрғындарын жинап, жер аударуға жіберетін пункт қызметіне де пайдаланылған. Тек 1944 жылы мешіт ретінде қайтадан халыққа қайтарылды.

Мешіт Шығыс сәулеті тәсілімен, яғни мұсылмандардың діни ғимарат құрылысына тән дәстүрлі үлгі – тік төртбұрышты жоба бойынша тұрғызылған. Қабырғалары бір метрлік қалыңдықта қызыл кірпіштен қаланған ғимараттың Құран оқуға арналған тікбұрышты бөлігіне көлемі кішірек тікбұрышты құрылыс жалғасқан. Алты бұрышты етіп жасалған мұнарасы Кеңес үкіметі тұсында құлатылған. Егемендік алғанға дейін мұнарасы кішігірім етіп салынып, 1991 жылы қызыл кірпіштен қайта

қаланып, бұрынғы көрінісін берді. Мұнараның астыңғы жағы алты бұрышты, шатырдан жоғарғы бөлігі сегіз қырлы, биіктігі – 38 метр.

270 адам бір мезетте намаз оқи алатын мешітке Ақжайық өңірінің дін қайраткері Тәжиден Батырұлының есімі берілді. 2002 жылы күрделі жөндеу жүргізіліп, мешіт іші заман талабына сай әрленді. Сондай-ақ мешіт ауласына имамның қабылдау бөлмесі, есепші бөлмесі мен Құран оқитын бөлме қосымша салынды. Мешіттің құбыла тарапында мешітпен қатар салынған көне медресе ғимараты бар. Жалпы ауданы 195 шаршы метрді құрайтын медресенің сауат ашу курсынан көптеген шәкірт білім алып, облыстың түкпір-түкпіріндегі ғибадат үйлерінде имамдық қызмет атқаруда.

Қызылорда қалалық «Айтбай» мешіті

Тарихи мешіттің құрылысы Перовск қаласында 1875 жылы басталып, 1878 жылы пайдалануға берілген. Иmandылық үйін салған жергілікті атақты көпес Айтбай Балтабайұлы 40 000 рубль жұмсап, мешітті салу үшін Әулиеата жерінен Ысқақ және Қамал есімді шеберлерді арнайы алдыртқан. Құлшылық үйін тұрғызуға қажетті «Николай кірпіштерін» Қазалы уезінен 3 жыл бойы түйемен тасыған. Мешіт бастапқыда он жылдай бос тұрған, келушілер де аз болған. Кейіннен Айтбай қажы бастаған жергілікті дәулетті кісілер ақылдаса келе Түркістанға арнайы барып, білімді молда Ысқақ Ғайыповты отбасымен бірге Перовскіге көшіріп әкеледі. Мешіт ауласынан тұрғын үй салып беріп, Ысқақ мешітте бас имам, інісі Жолдас азаншы болады.

Арада 30 жыл өткенде, 1917 жылғы Қазан төңкерісінен кейін мешіт қызметі тоқтатылып, күмбезі сары түстен көк түске боялады. Иmandылық үйіндегілер «кертартпа мұсылмандар», «ескі салт-дәстүрді жақтаушылар» деген желеумен қуғындалады. 1926 жылдан бастап қала билігінің шаруашылық бөліміне өтіп, он жылдан аса уақыт бойы қойма ретінде пайдаланылған.

1937 жылдың 1 қыркүйегінен бастап Қызылорда қаласына күшпен жер аударылған корей халқының отбасыларына арналған тұрғын үй ретінде жасақталады. 1938 жылдан бастап мешіт ғимаратында педагогикалық курстарға арналған жатақхана мен мал өсірушілер мектебі, жанындағы имамдар үйіне Халық комиссариатының ауылшаруашылығы өнімдерін дайындайтын уәкілдігі орналасады. Соғыс жылдарында мешіт ғимараты 300 көрерменге арналған корей музыкалық драма театры, Қызылорда қаласындағы зауыттарға әкелінген жұмысшылар тұратын жатақхана болған. Құлшылық үйі 1950 жылдан кейін кинотеатр, мектеп-интернат, ал 1970-1978 жылдары тоқыма цехы қызметін атқарса, 1979 жылы көркемсурет галереясына айналған.

1980 жылы «Айтбай» мешітінің паспорты жасалып, 1982 жылы мемлекеттік қорғауға алынады. Сол жылдары мешіт ғимараты «Қызылорда қалпына келтіру» мекемесінің шеберханасына беріледі. 1988 жылдың қаңтар айында құлшылық үйін облыстық филармонияға беру туралы шешім қабылданады. Мешіт ішінен сахна жасалып болып, енді күмбезін алмақ болған тұста ұлт мәдениетінің жоқтаушысы Өзбекәлі Жәнібековтің тікелей араласуымен аталған шешімнің күші жойылып, мешіт мәртебесі қайтарылады. Бір жылға жуық қайта қалпына келтіру жұмыстары жасалып, 1990 жылы мешіт жамағатқа есігін айқара ашады.

2025 жылы Қызылорда қаласында Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлының қатысуымен «Айтбай» мешітінің іргетасы қалана басталғанына 150 жыл толуына орай ауқымды іс-шаралар өтті. Сыр өңірінің бас имамы Дастан Құрманбаевтың бастамасымен қолға алынған зерттеу жұмыстары нәтижесінде тарихи мешіт имамы Асхат Асқарұлы мен журналист Нұрсұлтан Мықтыбайдың «Айтбай мешіті: аңыз бен ақиқат» кітабы мен деректі фильмінің тұсауы кесілді.

Ермұрат ШОПАН

МҰСЫЛМАН ЗИРАТЫ ҚАНДАЙ БОЛУЫ КЕРЕК?

Қазақ халқы ежелден ата-баба рухына құрметпен қарап, дүниеден өткен жанды арулап жерлеуді үлкен сауап әрі адамдық парыз санаған. «Өлі разы болмай, тірі байымайды» деген халқымыздың даналығы – осының айқын дәлелі. Марқұмды ақтық сапарға шығарып салу, қабірін күтіп ұстау, зираттың тазалығына мән беру – ұлттың рухани мәдениеті мен адамгершілік құндылықтарының көрінісі.

Ислам дінінде де адамды құрметпен жерлеуге ерекше мән берілген. Қасиетті Құран Кәрімде Алла Тағала: **«Ішіндер, жөңдер, бірақ ысырап етпеңдер. Расында, Алла ысырап етушілерді жақсы көрмейді»** («Ағраф» сүресі, 31-аят) деп ескертеді. Өкінішке қарай, қазіргі қоғамда осы қағидалар ескерілмей, жерлеу рәсімдерінде ысырап пен бәсекелестік белең алып бара жатқаны жасырын емес. Кей жағдайда қара жамылған отбасының қайғысына ортақтасып, сабыр айту орнына, оларды шарифатта да, дәстүрде де негізі жоқ артық шығынға итермелеу кездеседі. Аста-төк ас беру, шамадан тыс үлкен кесене тұрғызу, орынсыз мақтан үшін қарызға батуға дейін бару – қоғамдағы өзекті мәселелердің біріне айналды.

Пайғамбарымыз Мұхаммед (оған Алланың салауаты

мен сәлемі болсын) Жағфар ибн Әбу Тәліп қайтыс болғанда: **«Жағфардың отбасына тамақ дайындап беріңдер. Өйткені оларға өз қайғылары жеткілікті»**, – деген хадис қалдырған. Бұл – қаралы үйдің өзін шығынға батырмай, керісінше қоғам болып қолдау көрсету қажеттігін білдіреді.

Қазақ халқы да ешқашан өлімді бәсекеге айналдырмаған. Ата-бабамыз «Барымен базар», «Көрге мал бармайды», «Дүние – қолдың кірі» деп, адамды қанағатқа, қарапайымдылыққа тәрбиелеген. Ал ұлы ойшыл Абай Құнанбайұлы өзінің қара сөздері мен өлеңдерінде орынсыз мақтан мен ысырапты қатты сынаған. Хәкім Абай: «Мал шашпақ – бір үлкен парыз деп жүр» дей келе, елге көрсету үшін бекер шығындануды мінеген.

Алайда уақыт өткен сайын бұл салада қордаланған мәселелер де көбейіп отыр. Соның бірі – зираттарды реттеу, жерлеу мәдениетін жүйелеу және заңнамалық тетіктерді күшейту мәселесі. Қазіргі таңда көптеген өңірлерде зираттарға қатысты нақты тәртіп пен бірыңғай жүйенің әлсіздігі байқалады. Соның салдарынан кей жерлерде бейберекет зират салу орын алып жатқаны жасырын емес. Бұл тек эстетикалық мәселе емес, сонымен қатар қалалардың болашақ даму жоспарына әсер ететін маңызды қоғамдық мәселе.

Негізінде, әрбір қала мен елді мекеннің бас жоспарына сәйкес зираттарға арнайы жер телімі белгілі бір мерзімге, есептеліп бөлінеді. Алайда кей жағдайда жерлеу орындарын кәсіп көзіне айналдыру, шамадан тыс үлкен кесене мен қоршаулар салу, жерді тиімсіз пайдалану салдарынан зират аумақтары белгіленген мерзімінен әлдеқайда ерте толып қалып жатады. Бұл өз кезегінде зиратқа жаңа жер телімдерін іздеу мәселесін күрделендіріп, қалалардың айналасында бос жер тапшылығын тудырады сөзсіз.

Осындай жағдайлардан кейін кей өңірлерде крематорий салу мәселесі көтеріле бастады. Әрине, бұл мәселе қоғамда үлкен пікірталас туғызды. Себебі халқымыздың басым көпшілігі Ислам дінін ұстанады. Ал шарифатта адам денесін өртеу құпталмайды. Қазақ халқының да ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрінде марқұмды жер қойнына тапсыру құрмет пен адамдықтың белгісі ретінде қабылданған. Сондықтан бұл мәселеге тек техникалық немесе экономикалық тұрғыдан емес, ұлттық таным мен рухани құндылықтар тұрғысынан да қарау қажет.

Зират мәселесін шешудің негізгі жолы – жерлеу мәдениетін қалыптастыру, ысырап пен дарақылыққа жол бермеу және заңнамалық тәртіпті күшейту. Марқұмға зәулім кесене тұрғызудан бұрын, оған дұға бағыштап, сауапты іс жасау әлдеқайда маңызды. Өйткені адамға қабірде дүниесі емес, амалы ғана серік болады.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының төрағасы, Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлының бастамасымен елімізде жерлеу рәсімдерін Ислам діні мен ұлттық салт-дәстүр негізінде жүзеге асыру үшін ҚМДБ жанындағы Ғұламалар кеңесі «Зират және зиярат мәдениеті» концептуалды құжатын қабылдаған. Аталған құжат негізінде ҚМДБ жанынан «Qamqor-Sharapat» салттық қызмет көрсету орталығы халық арасында түсіндіру жұмыстарын жүргізіп, жерлеу рәсімдерін шарифатқа сай әрі мәдениетті түрде ұйымдастыру бағытында қызмет атқарып келеді.

Орталықтың мақсаты – ата дәстүрімізді сақтай отырып, зират мәдениетін қалыптастыру, ысыраптың

алдын алу және қоғамның рухани жауапкершілігін арттыру. Сонымен қатар елімізде ұйымдастырылып жүрген «Өткенге құрмет – елге міндет» экологиялық акциясының да маңызы зор. Зираттарды тазалау, күтім жасау, ағаш отырғызу, қоршаған ортаны қорғау – жәй ғана сенбілік емес, өткенге деген құрметтің белгісі. Қабірстанның тазалығы мен тәртібі – қоғам мәдениетінің айнасы. Жерлеу рәсімі мен зират мәселесі – тек бір саланың емес, бүкіл қоғамның ортақ жауапкершілігі. Бұл жерде дін өкілдері, мемлекеттік органдар, қоғам белсенділері мен қарапайым азаматтар бірлесе жұмыс істеуі қажет. Егер біз бүгін зират мәдениетін реттеп, тәртіп пен жауапкершілікті күшейтсек, келешек ұрпаққа ұлттық құндылықтарымызды сақталған күйде аманаттай аламыз.

Өткенге құрмет көрсету – өркениетті қоғамның белгісі. Ал ата-баба рухын қадірлеген елдің руханияты әрқашан биік болмақ. Ал «Зират және зиярат мәдениеті» құжатына сай, мұсылман зираты ең әуелі қарапайымдылығымен ерекшеленуі керек. Қабір басына марқұмның аты-жөні мен туған, қайтыс болған күндері жазылған биіктігі 1 метр, ені 0,5 метр шағын құлпытас қою жеткілікті. Ал зәулім ескерткіштер, қымбат мәрмар тастар, биік қоршаулар мен артық сән-салтанат шарифат талаптарына сай келмейді. Өйткені зират – мақтанатын емес, ғибрат алатын орын.

Исламда барлық адам – Алла алдында тең. Сондықтан бай мен кедейдің қабірін жарыстырып сәндеу мұсылмандық әдебіне қайшы келеді. Қабір көтеруге кететін артық шығынды жетім-жесірге көмектесу, садақа беру, білім мен игі іске жұмсау – әлдеқайда сауапты амал.

Зираттардың тазалығы мен тәртібі де аса маңызды. Қорым ішінде қоқыс тастауға, орынсыз сөйлеуге, күліп-ойнауға, темекі шегуге немесе әдепсіз әрекеттер жасауға болмайды. Қабірлерді баспай, арнайы жолмен жүріп, марқұмдарға дұға жасап, Құран бағыштау – мұсылманның көркем әдебі.

Сондай-ақ қабірлерді зиярат етудің негізгі мақсаты – марқұмдарға дұға жасау, өзіне ақыретті еске алу және өмірден ғибрат алу. Сондықтан зираттарды тамашалайтын орынға емес, рухани тәрбие мен тағылым мекеніне айналдыру қажет.

Қорыта айтқанда, мұсылман зираты – қарапайымдылықтың, тазалықтың, имандылықтың және теңдіктің белгісі болуы тиіс. Ата-баба аманатына адал болу зират мәдениетін сақтаудан басталады.

Мейрамбек ҚАБЫЛБЕКҰЛЫ,

ҚМДБ «Qamqor-Sharapat» орталығының директоры

ОТАНДЫҚ ЖИҢАНКЕЗ БЛОГЕРЛЕР

Бүкіл әлем бір смартфонға еркін сыйып кеткен заманда қай елде қандай көрікті жерлер, орындар бар, табиғаты мен қалалары қандай екенін білу қиын болмай қалды. Әрине, барып көргенге ештеңе жетпейді. Әйтсе де, жәй ғана барып-келіп қана қоймай, жүрген жолын таспалап, әлеуметтік желіде әдемі контент жасап жүрген жиһанкез блогерлер қатары біздің елде де көбейіп жатқаны байқалады.

Олардың ішінде өзіндік қолтаңбасы қалыптасып, креатив видеолар, шолулар ұсынып жүргендері де аз емес. Әртүрлі елдерге саяхаттап, тұрақты блог жүргізу тұрғылықты жерде әлеуметтік желі жүргізгеннен әлдеқайда қиын. Оған бір жағынан қомақты қаржы да керек. Сондықтан тревел блогерлер көбінесе саяқ жүреді немесе көп дегенде екі адам, яғни ерлі-зайыптылар немесе жақын достар ғана бірге саяхаттайды. Назарларыңызға еліміз егемендік алған тұста және одан кейін дүниеге келген кейбір жиһанкез блогерлерді ұсынып отырмыз.

Спорт журналисі – Руслан Меделбек

Өзінің сөзімен айтсақ, «Әлемнің ғажаптарын көрсетіп, жер бетінің қызықтарын картамен түсіндіріп жүрген» тревел блогер Руслан Меделбектің негізгі мамандығы – журналист. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Журналистика факультетінің түлегі көпшілікке спорт журналисі ретінде танылған. Мектеп жасынан тарих, география пәндерінен сүйіп оқығаны, тау мен теңіз, елдердің астаналарын жаттап өскені қазіргі саяхатына, блог жүргізуіне септігін тигізіп жатыр дейді. Аргентина мен

Бразилия, АҚШ секілді жер шарының келесі бөлігіндегі мемлекеттерден бөлек, Багам, Ұлыбритания, Сингапур сынды барлығы 50 елдің 250-ге жуық қаласын аралап көрген. Сочи мен Рио де Жанейро, Токио мен Пекин, Париж бен Милан қалаларында өткен қысқы және жазғы Олимпиадаларда спорт журналисі ретінде хабар таратты. 2024 жылы Германияда өткен Еуропа чемпионатына жұмыс сапарымен барған және сол жылы УЕФА Чемпиондар Лигасының финалын («Реал Мадрид» пен «Боруссия» матчы) тамашалаған.

Руслан Меделбек жеті жылдан бері Чехия астанасы Прага қаласында тұрады, «Азаттық радиосының» журналисі. Былтыр автор-

лық турмен 15 отандасымызды Швейцарияға апарып келді. Авторлық турмен тұрақты түрде айналыспаса да, уақыт болғанда баруға тырысамын дейді. Сондай-ақ биыл Швейцарияға бір рет авторлық турмен саяхаттау жоспарында бар.

Жиһанкез отбасы – Ернар мен Жазира

2024 жылы «URKER» ұлттық премиясында «Жылдың үздік YouTube-арнасы» деп танылған «Sayahat Time» арнасы – нағыз жиһанкездерге және саяхатқа қызығатын жұртшылыққа арналған жоба. Арнада влогты тревел блогерлер ерлі-зайыпты Ернар Алмабек пен Жазира Байдалы жүргізеді. 2018 жылы хобби ретінде басталған жоба бүгінде қазақ тілді контент ұсынатын танымал брендке айналып үлгерді десек қателеспейміз. Ернар дрон мен камераны қолданып түсіру, операторлық және режиссерлік жұмысқа жауапты болса, контент идеясы, сценарий мен өзге де көзге көріне бермейтін жұмыстар Жазираның мойнында.

Қытай, Тайланд, Үндістан мен Ауғанстанды аралап, влог түсірген отбасы Қазақстан өңірлерін, табиғатын таныстыруға да күш са-

лады. Мәселен, қыстыгүні қырауда Шығыс Қазақстан облысының Катонқарағай және Марқакөл аудандарына барып, ауылдарын аралап келді. Он екі күн сапарда Оралхан Бөкейдің туған ауылы Шыңғыстайға, күн сәулесі ең аз түсетін, алты ай қыстайтын және тарихы терең Еңбек, Берел ауылдарында, Қазақстанда күн сайын таң ең бірінші атып, мешітінде бірінші болып азан айтылатын Аршаты ауылдарында болды. Елжұрт Катонқарағайға жазда келуге асықса, аязды іздеп барған Ернар мен Жазира қыстағы саф ауаны жұтқандарына дән риза. Әсіресе, Марқакөл ауданының Шанағатты ауылын арнайы іздеп барған. Өйткені бұл ауыл – Қазақстанның ең суық нүктесі, мұнда күн температурасы 62 градусқа дейін түскен кездер де болыпты.

Қазір Ернар әкесі, аталарының туған жері Алматы облысының Кеген ауданына қарасты Тоғызбұлақ ауылынан үй салып бастады. Бұл жөнінде әлеуметтік желіде күнделікті көрсетіп жүрген құрылыс процесінен байқауға болады және өзі де былай дейді: «Өзім Алматыда дүниеге келсем де, бала кезімнен әкемнің туған жері Тоғызбұлаққа демалыс сайын барып, ата-әжемнің жанында қой бағып, ойнап өстік. Кейін ата-әжем де қалаға көшіп келді, бірақ ауылға деген махаббат, сүйіспен-

шілік қалды. Сөйтіп, есейе келе, жасым отызға таяғанда ауылды аңсай бастадым. Содан отбасыммен жиі баратын болдым. Туыстардың, таныстардың қонамыз, өзімізде үй жоқ. Ауылға демалу үшін ғана бармай, туризмді дамытып, киіз үй тігіп, кішігірім демалыс аймақтарымызды жетілдіріп жатқандықтан бізге бір үй керек деп шештік. Осылайша жер алып, үй салып жатқан жайымыз бар».

Дронмен түсіру шебері – Дастан Мұхамедрахым

Семей өңірінің тумасы Дастан Мұхамедрахым – дүниежүзіне танымал тревел блогер. Ауылда туып-өскен қарапайым қазақ баласының білімге, жаңашылдыққа деген ынта-ықыласы, ерік-жігері мен қажырлы еңбегі есімін әлемге әйгілі етті. «by Dastan» деп әлеуметтік желі жүргізген жиһанкез қазір расымен де «бай Дастанға» айналды. Еңбек жолын Семейдегі лицейде қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі болудан бастаған ол жұмысына қатысты видео түсіріп, қосымша әлеуметтік желі жүргізіпті. Кейін «Білім-инновация қоры» өңірдегі қызметкерінің талпынысын бағалап, Астанаға жұмысқа шақырған. Дрон сатып алып беріп, қанатын еркін самғауға мүмкіндік берген.

Сөйтіп, гиперлапс форматында түнгі Астананы түсіріп, шетелдіктердің видеоларына еліктеп контент жасаған Дастанның жалпы көпшілікке танылуы Республикалық бас мешітпен тығыз байланысты. Рухани орда ашылғаннан кейін жамағат өте көп жиналатын айт намазына арнайы қатысып, мешіттің іші-сыртын түгел түсіріп, контент жасайды. Осылайша туындылары миллион қаралым жинап, жазылушыларының саны 150-200 мыңға жетеді. Өзінің айтуынша дәл сол уақытта отандық және шетелдік ірі компаниялар әртүрлі жобалар бойынша ұсыныс жасаған. Кейін инстаграм әлеуметтік желісінің ресми парақшасында Қазақстанның әсем табиғаты көрініс тапқан креативті видеосы жарияланды.

Екі ай бұрын Ақордада мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевпен жүздесіп, өзінің жобаларын, видеоларын таныстырды. Ал Францияның WIBA Awards халықаралық сыйлығын «Үздік тревел блогер» номинациясы бойынша жеңіп алып, 22 мамырда Канн кинофестивалінде өткен марапаттау рәсіміне арнайы қатысты.

Ермұрат НАЗАРҰЛЫ

ҰМРА – РУХАНИ ЖАҢАРУ МЕН ТАЗАРУ САПАРЫ

Бұл дүниедегі тіршілік күйбеңі, күнделікті уайым адамның жүрегін қарайтады. Адам бірте-бірте рухани тыныштығын жоғалтып, жүрек тазалығынан алыстай бастайды. Бірақ жүрек тірі болғандықтан оны қайта жаңғыртуға мүмкіндігі мол. Ол – Алланы еске алу, шынайы тәубе, жақсылық жасаумен болады. Құранда: «Ақиқатында, жүректер Алланы еске алумен тынышталады» – («Рағыз» сүресі, 28-аят) делінген. Сондықтан күйбең тіршілік жүректі қарайтса да, оны қайта жарық ету өз қолымызда. Осындай сәттерде мұсылман үшін ерекше бір мүмкіндік ол – қасиетті сапар, яғни ұмра құлшылығы десек болады.

Ұмра – жүрекке ерекше әсер ететін сапар. Қасиетті елдің топырағына қадам басу – ең үлкен арманның орындалуы. Ұмра құлшылығы – бұл жай ғана саяхат емес, бұл пенденің Жаратушысына жақындауы, болашағына жаңа парақ ашатын рухани жаңаруы. Ол – жүректің оянуы, жанның тазаруы. Қасиетті Мекке мен Мәдинаға барып, Қағбаны тәуаф етіп, сағи жасау – бұл тек сыртқы амалдар ғана емес, ішкі дүниенің де өзгеруіне себеп болатын ұлы құлшылық. Ардақты Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) Алла Тағаланың назары жүректе болатындығын айтып: **«Расында Алла сендердің бет-бейнелерің мен дүниелеріңе қарамайды, алайда жүректерің мен іс-әрекеттеріңе қарайды»**, – деген.

Ұмраның рухани мәні қандай? Бұл сапарда әр мұсылман өз-өзіне есеп береді. Өткен өміріне көз жүгіртіп, дүниеқоңыздықтан арылып, жасаған қателіктері үшін тәубеге келеді. Жүрек жұмсарып, көзден жас төгіледі. Себебі, бұл жерде пенде мен Раббысының арасындағы байланыс ерекше күшейе түседі. Қағбаны алғаш көрген сәт – әр мұсылман үшін ұмытылмас әсер. Сол сәтте дұғалар қабыл боларына үміт артылады. Қасиетті Қағба – жер бетіндегі ең алғашқы құлшылық орны. Оны тауаф ету – мұсылманның Раббысына деген махаббаты мен бойсұнуының айқын көрінісі. Тауаф – Қағбаны жеті рет айналу ғана емес.

Бұл – жүректің Аллаға бет бұруы, күнәлардан арылуға жасалған үлкен мүмкіндік. Адам баласы осы дүниеде түрлі күйбең тіршіліктің соңында жүріп, жүрегін кірлетіп алуы мүмкін. Ал, Қағбаны айналған сәтте, ол бар уайымын ұмытып, тек Алланы еске алады. Әр қадам сайын: **«Я, Раббым! Мені кешіре гөр. Я, Раббым! Мені, тура жолға сала гөр»** – деп тілейді. Сафа мен Маруада сағи жасау. Бұл – Хажар анамыздың үміті мен шыдамдылығын еске түсіретін керемет амал. Екі төбе арасында жүру – адамның өмірдегі ізденісін, қиындыққа мойымай, Алланың мейірімінен күдер үзбеуін бейнелейді. Дана халқымызда мынадай сөз бар:

Дүние – бір қисық жол бұраңдаған,
Бақ тайса мал менен бас құралмаған,
Күніне мың бір пәле көрсең-дағы,
Сонда да күдер үзбе бір Алладан.

Құранда: **«Алланың рахымынан күдер үзбеңдер»** дейді («Зүмәр» сүресі, 53-аят). Ілгеріде өткен ғалымдардың бірі: **«Алланың мейірімділігін тілеу – пенде үшін үміт есігін ашады. Оған шынайы ықыласымен құлшылық етуге күш-қуат береді»** деген. Үміт – Хақ Тағаладан пана тілеу арқылы, берекеге қол жеткізу. Халық қаһарманы, батыр, қазақтың көрнекті жазушысы Бауыржан Момышұлының: **«Үміт өрге тартады, үмітсіздік көрге тартады»**, – деген сөзі ойға-ой қосып, қиналған пендеге қанат бітіреді.

Ұмра сапарынан оралған адам әсте бұрынғыдай болмайды. Оның жүрегінде иманы күшейіп, өмірге деген көзқарасы өзгереді. Ол мейлінше жақсы амалдар жасауға ұмтылып, әрқандай жамандықтан бойын аулақ салуға тырысады.

Жүректің тыныштығы мен тазаруы

Ұмраның негізгі мақсаты – нәпсіні тәрбиелеу және жүректі кірден тазарту. Күнделікті күйбең тіршіліктен, дүние қуып шаршаған көңілден арылып, адам баласы Алланың үйіне қонаққа барады. Такаппарлықтан арылып, дүниелік атақ-даңқтан, мансап пен байлықтан бас тартып сыртымыздағы сән-салтанатты, лауазымды шетке ысырып, екі қат ақ матаға (ихрам) оранып – ақыретті еске алады. Алла алдында бай мен кедей, басшы мен қосшы теңелетінін сезінеді. Яссауи бабамыздың өсиетінде:

«Ей, ынсапсыз, дүние – жалған, Хаққа қайтқын,

Пенде болсаң, Хақ зікірін жатпай айтқын» – деп жырлаған.

Күнәлардың кешірілуі

Ардақты Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Екі ұмраның арасында жасалған күнәлар кешіріледі»** – деген. Бұл – ұмраның адамға беретін ең үлкен сыйларының бірі. Яғни, шынайы ниетпен орындалған ұмра – күнәлардан арылуға сеп болмақ. Ұмра сапарында жасалған әрбір дұға, төгілген әрбір тамшы көз жасы адамның ішкі әлемін жаңартады.

Сабыр мен шүкір мектебі

Ұмраға барып келу әсте оңай емес. Оның өзіндік тауқиметтері бар. Мәселен жолдың қашықтығы, ыстық ауа райы, адам көптігі – мұның бәрі ең алдымен сабырды талап етеді. Сабыр еткен жан Раббысының разылығына жақындай түседі. Алла Тағала қиындық арқылы құлының дәрежесін көтереді және оны рухын шыңдайды.

Сонымен қатар, ұмра – шүкірлік мектебі. Меккеге сапарлап барудағы хикметтің бірі – Алланың берген дәулетіне, денсаулығына шүкірлік білдіруде. Адам елден ұзақтағанда өз еліндегі тыныштықтың, молшылықтың, отбасының қадірін тереңірек түсінеді. Әрбір мүмкіндікке «әлхамдулиллә» деп, Аллаға шүкір етеді.

Енді ұмра сапарына алғаш ниет еткен жандарға аздаған рухани кеңесті тілге тиек ете кетсек:

Ниетті түзеу. Сапардың мақсаты – мақтану немесе туризм (саяхат) емес, тек Алланың разылығы болуы шарт.

Білім алу. Ихрам ережелерін, тәуап пен сағидың қалай жасалатынын алдын ала оқып білген абзал. Сондай-ақ, Мекке қаласына сапарға шықпас бұрын, ол жақта орындалатын амалдарды үйреніп алған дұрыс.

«Ғылымсыз қылған амал – құр қиналу» дейді Мәшһүр Жүсіп атамыз. Сапардың түпкі мақсаты мен мәні қасиетті жерді қызықтап қайту емес, Аллаға жақындау, шынайы тәубеге келу. Сондықтан онда жасалатын құлшылықты қате-кемшіліксіз орындауға мұқият дайындалудың мәні зор. Сондай-ақ, Исламның қайнар көзі болған мекеннің тарихымен алдын ала танысу, қасиетті Қағбаны тұрғызған пайғамбарлардың өмірімен танысу, Алла елшісінің өмірбаянын,

Құран Кәрімнің алғашқы аяттарының түсуі, асыл дініміздің кешегісі мен бүгінгі жайлы мағлұмат алған дұрыс. Сонда бұл құлшылықтың аса тереңдігі мен мән-мағынасын сезінеміз.

Ұмраның пайдасы. Адам баласын кішіпейілділікке, төзімділікке, адамдарға құрметпен қарауға үйретіп, көркем мінезге баулиды. Әлемнің түкпір-түкпірінен келген мұсылмандар бір жерде жиналып, бір мақсатпен құлшылық етеді. Бұл – мұсылман үмбетінің бірлігінің айқын көрінісін паш етеді.

Ұмрадан кейінгі өмір.

Ұмрадан оралған адамның басты жетістігі – оның сапардан кейінгі өзгерісі. Егер адамның мінез-құлқы жақсарып, құлшылығына ұқыпты бола бастаса, бұл оның ұмрасының қабыл болғанының белгісі. Ұмраны рухани сараптамадан өту деп те айтсақ болады. Жандүниемізге бір үңіліп, иманымызды күшейтіп, жүрегімізге қуат береді. Бұл сапардан оралған жан өмірге мүлдем басқа көзбен қарап, әрбір сәтін ізгілікке арнауға тырысады. Егер адам бұрынғы қалпына қайта оралса, сапардың толық жемісін сезіне алмағаны. Ең бастысы бұрынғы жаман әдеттерден арылу бұл – әрбір мұсылманның міндеті. Ұмраға бару – мүмкіндігі бар әр мұсылманның арманы ғана емес, рухани қажеттілігі деп ұғынған абзал.

Ұмра – Алланың үлкен нығметі. Әркімге бұйыра бермейтін қасиетті мүмкіндік. Сондықтан кімге нәсіп болса, оны қадірлеп, барынша пайдалы өткізуге барын салғаны дұрыс. Алла Тағала баршамызға қасиетті сапарды нәсіп етіп, ұмрамызды қабыл алып, шынайы тәубемен оралуды нәсіп етсін! Әмин.

Бектұрсын ТОРҒАЙБАЙҰЛЫ,
Қостанай облысының бас имамы

ҚАЗАҚСТАННЫҢ 7 ҰЛТТЫҚ САЯБАҒЫ

Елімізде көрсе көз сүйсінетін айрықша сәлулығымен тамсандыратын әдемі жерлер көп-ақ. Осындай табиғаты ерекше аймақтардан 14 ұлттық табиғи парк құрылып, көпшілікке қызмет көрсетіп келеді. Баянауыл мемлекеттік ұлттық табиғи паркі ғана Кеңес Одағының кезінде – 1985 жылы құрылса, қалғандары тәуелсіздік жылдары іргетасы қаланды. Өткен жылдың тек жеті айында ұлттық саябақтар 2,5 миллионнан астам туристі қабылдаған. Бұл экотуризм әлеуетінің қаншалықты жоғары екенінің көрсеткіші. Осылардың ішінен жетеуіне тоқталып өтуді жөн деп таптық.

Баянауыл ұлттық паркі

Баянауыл мемлекеттік ұлттық табиғи паркі 1985 жылы 12 тамызда құрылды. Бұл еліміздің аумағында құрылған ең алғашқы ұлттық парк. Жалпы ауданы 68453 гектарды құрайды, оның ішінде орманмен жабылғаны 19076 гек-тарға тең. Басқа ерекше қорғалатын табиғи аумақтарға қарағанда мұнда табиғи ескерткіштер көптеп кездеседі. Парк аумағында 24 археологиялық табиғи ескерткіштер орналасқан. Қоңырәулие үңгірі, құмыра, тастағы көне жазулар, саймандас (үш тас), көгершінтас, атбасы тасы, найзатас жартасы және т.б. Әйгілі 4 көл – Торайғыр, Біржанкөл, Сабындыкөл және Жасыбай осы парк аума-ғында орналасқан.

Ұлттық паркте 14 туристік бағыт бар. Бұл маршруттарда демалушыларға барлық жағдай жасалған. Арнайы демалатын орын, бақылау алаңдары орналасқан. Туристік маусымда шамамен 200 мың адам ұлттық паркке келеді. Мұнда өсімдіктің 552 түрі бар, оның бесеуі Қызыл кітапқа енгізілген: жанаргүл, ашық қындызшөп, қызғалдақ, қара қандыағаш, боз селеу. Жануарлардың 45, құстардың 11, балықтың 13 түрі кездеседі.

Алтынемел ұлттық паркі

Алтынемел – Жетісу Алатауының оңтүстік сілемдерінің арасында орналасқан жер көлемі 520 мың гектарды құрайтын ең үлкен табиғи саябақ. Қапшағай мемлекеттік аңшылық шаруашылығы негізінде 1996 жылы құрылды. Жетісу облысының Кербұлақ және Панфилов аудандарының аумағында орналасқан. Саябақ археологиялық ескерткіштер мен ежелгі таңбалар және суреттер салынған үңгірлермен тастарға бай. Сақ дәуірінде салынған «Бесшатыр» обаларының маңызы үлкен. Шоқан Уәлихановтың тарихи-мемориалдық мұражайы осында орналасқан. Саябақта өсімдіктердің 1800 түрі: балқаш, сексеуілі, баялыш, шырша, үйеңкі, тораңғы,

қызыл тал, жиде, жыңғыл, сексеуіл, қылша, т.б. өседі. Табиғатта сирек кездесетін, әлем бойынша бірнеше зообақта ғана сақталған Пржевальский жылқысы да осында. 2003 жылы саябаққа Германиядан бірнеше жылқы әкелініп, жерсіндірілді. Саябақта табиғат шежіресі жүргізіліп, жан-жақты жабдықталған бірнеше туристік маршруттар жұмыс істейді.

Бурабай ұлттық паркі

Бурабай ұлттық паркі 2000 жылы құрылған, жалпы аумағы 83 510 гектарды құрайды. Оның 47400 гектары орманды алқап. Ұлттық парк – республикалық деңгейдегі ерекше жүйе бойынша қорғалатын табиғи орындардың қатарына жататын мемлекеттік мекеме. Саябақта көрікті көлдер өте көп. Олардың ішінде тұщы көлдер – Бурабай, Шортанды, Үлкен Шабакты, Жөкей және ащы көлдер – Тасшалқар, Қотыркөл, Кіші Шабакты ерекше көзге түседі. Үлкен Шабакты мен Кіші Шабактының ортасындағы шағындау ғана Майбұлақ көлі айрықша назар аудартады. Мұнда өсімдіктің 757 түрі бар, оның 12-сі қызыл кітапқа енгізілген.

Бурабай – қазақ даласының ортасында орналасқан тамаша жер, сиқырлы оазис. Бурабай өзінің мінсіз табиғатымен, таза ауасы, мөлдір көлдерімен, жұмбақ тау шыңдары және мәңгі жасыл қылқан жапырақты ормандарымен кез-келген адамды баурап алады. Бұл жерді көпшілігі Көкшетау тауына байланыстырып, «Көкшетаудың інжу-маржаны» деп атайды. Келушілер саны бойынша «Бурабай» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі көшбасшылар қатарында. Биылғы қаңтар-шілде айлары ішінде паркке 700 мыңнан астам турист барған. Бурабай – отбасылық, сауықтыру туризміне және белсенді демалыс түрлеріне арналған танымал бағыттардың бірі.

Катонқарағай ұлттық паркі

Шығыс Қазақстан облысы Катонқарағай ауданының аумағында 2001 жылы ұйымдастырылған. Ауданы 643 мың гектар, оның 215 мың гектары орманды алқап, қорықтық аймақ жері 151 мың гектар. Солтүстігінде Қызылқарағай және Қатын жотасына ұласа отырып, Ресеймен шектеседі. Шығысында Үкек даласымен (Ресей, Алтай Республикасы) және Қытаймен, оңтүстігінде Темірқаба өзенін бойлай Марқакөл қорығымен шектеседі.

Саябақ жері табиғат және мәдениет ескерткіштеріне бай. Рахман бұлағы, мәдени-тарихи ескерткіш болып табылатын Берел сақ қорғаны мен Көккөл кеніші, Ұлы Жібек жолының солтүстік алтын тармағы, марал шаруашылығы орналасқан. Саябақ жерінің көп

бөлігін Бұқтырма өзенінің алабы, оңтүстік бөлігін Қарақаба өзені алып жатыр. Мұнда 80 метр биіктіктен құлайтын Көккөл сарқырамасы, Арасан, Қара Берел, Рахман көлдерінің сарқырама тармақтары бар.

Сайрам-Өгем ұлттық паркі

2006 жылы ашылған Сайрам-Өгем мемлекеттік ұлттық табиғи паркі Түркістан облысының аумағында орналасқан. Түлкібас, Төле би, және Қазығұрт ауданының табиғаты ең көрікті жерлері енеді. Жер аумағы 149 мың гектар. Саябақты ұйымдастырудағы басты мақсат – Батыс Тянь-Шань тау жоталарындағы ғылыми тұрғыдан құнды табиғат байлықтарын қорғап қалу, қалпына келтіру және республикадағы экологиялық туризмді дамыту. Саябақ орманды дала биігінен биік таулы алқапқа дейінгі 7 табиғи

белдемді қамтиды. Табиғатты қорғау жұмыстарының ерекшеліктеріне байланысты жеке 3 аймаққа (қорықтық, туристік және шектеулі шаруашылық жұмыстары жүргізілетін) бөлінген. Саябақ солтүстіктен оңтүстікке қарай 135 шақырымға созылып жатыр. Жануарлар әлеміне де өте бай. Құстардың

Тарбағатай

«Тарбағатай» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі 2018 жылы құрылған. Парктің ауданы – 143550,5 гектар, қорғау аймағы 276 мың гектарды құрайды. Жаңа ұлттық парк 6 түрлі кластерлік жер телімдерінен тұрады. Тарбағатай тауларының оңтүстік баурайы мен Үржар, Қатынсу, Еміл өзендерінің алқабын қамтып, соның ішінде Барқытбелдің Зайсан мен Тарбағатай ауданындағы бөліктері,

Ұлытау

Ұлттық паркті құру тарихы сонау 1988 жылы басталған. Сол кезде «Жәдігер» атты топ құрылып, музейдің бұрынғы басшысы Бақтияр Қожахметов басқарған. Сол топта Жезқазған педагогикалық институтының мұғалімі, географ, марқұм Фарид Темерева осы ұлттық саябақтың негіздемесін жасаған. Сол кезде депутат болған Әлихан Байменов ағамыз арқылы облыстық атқарушы комитет мақұлдап, Үкіметке жіберілген. Бірақ, өкінішке орай, үкіметте табиғи паркті басқаша атап, бағытын өзгертіп жібереді. Содан 1990 жылы «Ұлытау» ұлттық тарихи-мәдени және табиғи қорық-мұражайы болып шыға келеді. Бірақ, атауында табиғи сөзі болғанымен, Қазақ КСР Мәдениет министрлігіне қарайтын болғандықтан, табиғат қорғау жұмыстарына қаражат бөлінбеді. Сол себептен, осы уақытқа дейін Ұлытаудың тарихи ескерткіштері, тарихи ландшафтары қорғалып келсе де,

300-ге жуық, сүтқоректілердің 60-тан астам түрі мекендейді. Өте сирек кездесетін жануардың бірі – көк суыр Сондай-ақ арқар, жабайы шошқа, қоңыр аю, т.б. жануарлар да кездеседі. Саябақта тұрақты түрде «Табиғат жылнамасы» жүргізіліп отырады.

Көкпекті ауданындағы Құлынжон қорықшасы парктің бақылауында. Үржар ауданында орналасқан «Тарбағатай» мемлекеттік ұлттық табиғи паркінде бүгінгі күні 1640 өсімдік түрі мен 376 жануар түрі, соның ішінде Қазақстанның «Қызыл кітабына» енген сирек кездесетін жануарлардың 40 түрі, өсімдіктің 35 түрі кездеседі. Аталған парк алдағы уақытта туризмді дамытуды жоспарлап отыр.

Паркте дәрілік өсімдіктердің түрлері кең таралған. Мысалы, шырғанақ, мия, итмұрынның бірнеше түрлері, шүйгін және т.б. өсімдік түрлері бар. Тарбағатай жотасында кездесетін кейбір дәрілік өсімдіктерге толығырақ сипаттама берілген. Сондай-ақ, жотада айтарлықтай кең таралған дәрілік өсімдіктер: Альберт раушаны, итшомырт, шырғанақ және орал миясының маңызы мен аса бағалы дәрілік қасиеттері жайлы деректер және де өсімдіктердің таралу ерекшеліктері мен химиялық құрамына, ғылыми медицина мен халықтық медицинада қандай ауруларға дәрілік мақсатта пайдаланылатыны жайлы толық мағлұматтар берілген.

табиғаты, жануары, жәндіктері, сулары, балықтары қорғалмады. Дегенмен бұл олқылықтың орны толып, Қазақстан Үкіметінің 2021 жылғы 7 желтоқсандағы №867 қаулысына сәйкес «Ұлытау» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі құрылды.

Кеулімжай ҚҰТТЫ

«ЗИЯРАТ ТУРИЗМІ» ЖАЙЛЫ НЕ БІЛЕМІЗ?

«Зиярат туризмі» – халықаралық туризмнің ауқымды бір саласы немесе бағыты. Түркия, Малайзия, Индонезия сияқты мұсылман елдерінде туризмнің бұл саласы кеңінен мәлім. Өйткені бұл елдерде көне, тарихи орындар мен рухани кешендер көп және оған әлемнің әр түкпірінен келген туристер зиярат жасайды.

Зиярат ұғымының тілдік мағынасы «бір жерге арнайы бару» немесе «қонаққа бару» дегенді білдірсе, діни терминдік мағынасы ақыретті еске түсіріп, одан ғибрат алу үшін бақилық болғандардың қабірлеріне барып, олар үшін Алладан жарылқау тілеп, дұға етуді білдіреді. Оған дәлел Пайғамбарымыздың (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) Әбу Сәид әл-Худридің риуаятында келетін мына хадисі: **«...Енді оларға (қабірлерге) зиярат етіңдер. Расында, зиярат етуде ғибрат бар...»**. Тағы бір хадисте: «Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) әл-Бақи қорымына шығып, олардың күнәларының кешірілуін тілейтін. Сонда Айша (Алла оған разы болсын) Пайғамбарымыздан бұл жөнінде сұрайды. Сонда Алла елшісі (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Мен оларға дұға етуге бұйырылдым»** дейді» делінген (Ахмад, Мұслим риуаяты).

Сондықтан мұсылман әлемінде Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) қабірін зиярат етумен қатар белгілі Ислам ғалымдары мен тақуалығымен танылған әулие құлдарын зиярат ету үрдісі қалыптасқан. Ал халқымызда, жалпы түркілерде елдің құрметіне ие болған абыройлы, беделді абыз-әулиелер, батырлар мен билердің қабірін зиярат ету дәстүрі бар. Мысалы, Арыстан баб, Ибраһим ата, Қожа Ахмет Ясауи, Бекет ата, Мәшһүр Жүсіп сынды тұлғалардың есімдері ел арасында кеңінен белгілі. Міне, осындай тұлғалардың қабірлеріне уақыт өте келе үлкен кесенелер тұрғызылып, мұсылмандардың зиярат жасауына жағдай жасалған. Ата-бабамыз өздеріне кесене тұрғызуды өсиет етіп кетпесе де кейінгі ұрпақ олардың әруағын құрметтеп, қабірін елеусіз қалдырмай кесене тұрғызып, олар үшін әрдайым Құран оқып, дұға

жасауды өнеге еткен. Бұл үрдіс олардың ел арасында қандай құрметті, беделді болғанын білдірсе керек-ті.

Өкінішке қарай, тәуелсіздіктің алғашқы жылдары пайда табуды көздеген түрлі емшілер «дертіңнен айығасың», «жолың ашылады» деген сияқты түрлі жалған жарнамалармен киелі орындарға халықты алып барып, өздерінің шариғатқа қайшы, бұрыс әрекеттері арқылы «зиярат» деген осы қасиетті ұғымды жағымсыз сипатқа айналдырғаны жасырын емес. Зиярат жасауда ниеттің дұрыстығы – ең басты мәселе. Медетті, құтылуды тек Алладан тілеу басты назарда болу қажет. Әулиелердің қабірі немесе кесенесі құлшылық нысаны емес. Керісінше олардың рухына құрмет көрсетіп, оларға Алладан жарылқау тілеп, дұға жасайтын орын. Біз олардың өткен өмірінен өнегелік тұстарын үйреніп, елге тигізген пайдасы мен халыққа қалдырған мұрасын қастерлеп, дәріптеуіміз қажет. Қарапайым діни сауаты жоқ адамның өзі зиярат маңынан жолаушылап өткенде ішінен күбірлеп дұға оқып, бет сипайтынын білеміз. Олай болса халқымызда тірісінде ел ықыласына бөленген тұлғалардың қабіріне деген құрметтің қандай болатыны белгілі жайт. Демек, зияратты әрі рухани әрі тарихи-танымдық саяхат деп айтқанымыз дұрыс болар.

2021 жылы Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлы Түркістанға кезекті сапарында отандық туризмді дамытуға күш салу қажеттігін айтқан болатын. Осы мақсатта Діни басқарма жанындағы турфирмаға Түркістанға және басқа да киелі орындарға турлар ұйымдастыруды тапсырды. Осы бастама негізінде Діни басқарма жанындағы ғұламалар кеңесінде «Тарихи, киелі жерлерге саяхат жасаудың әдебі» атты құжат талқыланып, қабылданды. Бұл құжатта қазақта «киелі» деп саналатын орындарға барғанда шариғат пен дәстүрімізге сай зиярат жасау, шариғатқа қайшы әрекеттерден сақ болу, ниеттің дұрыстығы, ол жерлерді қастерлеп, құрметтеу сияқты мәселелер нұсқаулық ретінде қамтылған. «Киелі» деген – қазақта өте кең, қасиетті ұғым. Ол тек бабаларымыздың зираты немесе кесенесі ғана емес, ол тіпті, шипалы бұлақ немесе тауа тұлғалар құлшылық еткен үңгір, тіпті әулиелер егіп кеткен ағаш та болуы мүмкін. Біз – бабалар қалдырған әрбір мұрадан, олардың басып өткен әрбір ізінен кие іздеген халықпыз. Сондықтан өткендерді қалай құрметтесек, олар қалдырған мұраларды да солай қастерлеп, қорғап, кейінгі ұрпаққа жеткізуіміз қажет

деп санаймыз.

Мүфтият бастамасы осы мәселелерді басшылыққа алып, еліміздің киелі орындарын, басқа да тарихи жерлерді зиярат етуді бірізділікке салу, зиярат мәдениетін насихаттауды көздейді. Міне, осы мақсатта «Darhan Dala Travel» турфирмасы ашылып, жұмысын бастады.

Орта Азия елдері зиярат туризм бағыты бойынша біртұтас аймақ болып саналады. Көрші Өзбекстан Республикасы зиярат туризмін дамытуға өте көп көңіл бөліп, қарқынды жұмыстар атқарып келеді. Қазақстан мен Өзбекстан арасында аймақта туризмді дамыту бойынша үкіметаралық бағдарламалар да қолға алынған. Атап айтқанда, өзбек елінде Қазақстан

азаматтарының отыз күнге дейін ешқандай тіркеусіз тұруы, сонымен қатар ортақ туризм инфрақұрылымдарын құру, Алматы-Ташкент пойызы, Алматы-Самарқанд, Ақтау-Үргеніш, Астана-Самарқанд, әуе рейстерінің ашылуы аймақта туризмді дамытудың бірлескен жобалары деп айтуға болады. Себебі, қазақ-өзбек тамыры бір, тарихы ортақ түркі халықтары, Ташкент қаласындағы қазақтың төбе биі Төле бидің, Навои облысы Нұрата ауданында Әйтеке бидің кесенелері ортақ тарихымыздың куәсі деп айтуға болады. Сонымен қатар өзбек жерінде мұқым ислам әлеміне әйгілі имам Бұхари, Нақшбанди сынды ислам ғұламалары жерленген. Осындай ғұламаларды

зиярат ету үшін Оңтүстік және Шығыс Азия елдерінен көптеген туристер келеді. Осы тұрғыда Алматы-Кула-Лумпур әуе рейстері арқылы Малайзиядан келетін туристерді әуелі Түркістанға бағыттап, әрі қарай Ташкент-Самарқанд-Бұхара бағытында зиярат туризм маршрутын жасау мүмкіндігі бар.

Әрине, киелі шаһар Түркістанға қаншама қаражат бөлініп, «Керуен сарай» секілді кешендер мен қонақүйлер салынса да келушілер саны күрт асып кеткен жоқ. Десек те, ЮНЕСКО-ның мәдени мұралар тізіміне енгізілген Қожа Ахмет Ясауи, Арыстан баб, көне Отырар, Сауран қалашықтары, Бәйдібек ауданындағы Домалақ ана кесенесі мен Ақмешіт үңгірі сияқты орындар ел тұрғындары мен шетелдік туристерді қызықтырып, саяхат жасауға негіз болып жатыр. Отандық туризмді дамыту үшін саяхат жасауға тек қызығып ғана қоймай, еліміз көркейсе екен деген отансүйгіштік қасиет те керек. Себебі, көбіне статистика бойынша келушілер санының көп бөлігі еліміздің тұрғындары, яғни ішкі

 Зиярат мәселесіне байланысты да қоғамдағы түрлі көзқарастар осы саланың белсенді дамуына кедергі болатын секілді. Кесене тұрғызу ысырап амал, шариғатқа қайшы амалдар деген пікірлер де айтылады. Әрине, дініміз бірінші кезекте ысырапқа жол бермеуге, мазар-ды салғанда пенденің байлығын көрсету үшін немесе мақтаныш ниетінен аулақ болуға шақырады.

туризм маршрутымен келетін туристер екен. Осы тұрғыда Діни басқарма төрағасы Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлы бастаған «Дархан дала» жобасына дін қызметкерлері де атсалысып, Түркістан, Маңғыстау өлкелеріне мыңдаған туристерді алып барғанын айта кеткен жөн.

Сондай-ақ туристік нысандарда интернеттің нашарлығы, сервистік қызмет сапасына айтылатын сындар, шет тілдеріндегі электронды аудиогидтердің жоқтығы, шырақшылар мен діни рәсім қызметін көрсетуші қызметкерлердің біліктілігі, оларды оқытып, сауаттандыру сынды мәселелер де жеткілікті.

Зиярат мәселесіне байланысты да қоғамдағы түрлі көзқарастар осы саланың белсенді дамуына кедергі болатын секілді. Кесене тұрғызу ысырап амал, шарифатқа қайшы амалдар деген пікірлер де айтылады. Әрине, дініміз бірінші кезекте ысырапқа жол бермеуге, мазарды салғанда пенденің байлығын көрсету үшін немесе мақтаныш ниетінен аулақ болуға шақырады. Өмірден өткендердің қабірі басына қымбат тастардан мазар тұрғызудың орнына сол өмірден өткен кісілердің атынан жетім-жесір, жарлы-жақыбайға садақа беріп, дұға жасағанды құптайды. Әйтсе де, мазар тұрғызу көшпенді халқымызға тән дүниетаным, мәдениеттің ажырамас бөлігі екенін ұмытпауымыз қажет. Мысалы, қазақ даласындағы Қарахан және Алаша хан кесенелері сонау орта ғасырдың сәулет ескерткіштеріне жатады. Көшпенді қазақ тұрмысында қабірлерге мазар тұрғызу қажеттіліктен туды деп айтуға болады. Себебі, қабір

басындағы кесене ең әуелі өмірден өткен кісінің әруағын құрметтеп, дұға оқитын орын қызметін атқарса, жапан түзде жолаушылап жүрген кісінің жаңбыр, қардан қорғанып, паналайтын тұрағы қызметін де атқарған. Сонымен қатар түзде жолаушылап келе жатқан кісі зират көрсе, демек сол маңда ел бар екенін және ол қоныс қандай руға тиесілі екенін зираттағы рудың таңбасынан танытын болған. Бұдан, мазардың жерді игеру аймағын оның тиесілігі мен меншігін дәлелдейтін белгі ретінде де стратегиялық маңызы болғанын білеміз.

Елімізде еңселі таулары мен өзендері, тау баурайындағы қайыңды, шыршалы ормандары тұнып тұрған тұмса табиғатымен ерекшеленетін экотуризм аймақтары бар. Ол біздің керемет байлығымыз. Міне осы барымызды, байлығымызды аялап, қорғай білуіміз қажет. Көшпелі тіршілік кешкен бабаларымыз табиғатпен қандай етене байланыста, үйлесімде болып, жаз жайлауына көшіп, қыс қыстауына қонып, оны қалай қызғыштай қорғағанын білеміз. Бас мүфти бастаған «Дархан дала» жобасының басты бағыттарының бірі – осы табиғатты қорғау, аялау. Осы мақсатта біз экотуризм аймақтарында еріктілерді жұмылдырып, табиғатты қоқыстан тазалап, басқаларды да табиғатты қорғауға шақырып, насихат жұмыстарын жүргіземіз.

Бектемір ҚУАНДЫҚҰЛЫ,
ҚМДБ «Darhan Dala Travel»
турфирмасының директоры

ЕЛІМІЗДЕГІ КИЕЛІ ОРЫНДАР КАРТАСЫ

Күллі мұсылман әлемі үшін Мекке мен Мәдина шаһары, ондағы Харам мешіттері рухани тұрғыда бәрінен биік, қасиетті саналады. Сондай-ақ әрбір халықтың киелі санап, қастер тұтатын рухани жәдігерлері болады. Ол өзінің туған жері, тау-тасы немесе тарихи тұлғалардың мазары, кесенелері болуы мүмкін.

2017 жылы «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасы қолға алынып, еліміздегі барша географтардың, тарихшылар мен ғалымдардың, өлкетанушылар қасиетті, тарихи орындарды көпшілікке танытуына, олардың қажетті деңгейде дәріптелуіне сеп болды. Бұл бір жағынан ішкі туризмнің дамуына да қосымша серпін берді.

«Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасына сай карта жасақталып, онда рухани, тарихи-мәдени мұраларымыз былайша жіктелді:

- Ерекше қорғалатын табиғи мұра ескерткіштері;
- Археологиялық және архитектуралық ескерткіштер;
- Ірі орта ғасырлық қалалық орталықтар және Қазақ хандығының астаналары
- Діни және ғибадат орындары;
- Киелі орындар.

Біз осының арасынан діни, ғибадат және киелі орындар санатына кіретін кейбір рухани нысандарымызды тізіп көрдік.

Арыстан баб кесенесі

Бұл кесене XII ғасырда өмір сүрген әулие, Қожа Ахмет Ясауидің ұстазы саналатын Арыстан баб мазарының үстіне салынған. Әдетте Түркістан қаласына саяхаттап келген туристер мүмкіндікке қарай Арыстан баб кесенесіне де зиярат жасайды. Көне Отырар жеріндегі сәулет өнері ескерткіші бірнеше рет қайта жөнделген. Кесене мешіт, құжыраhana, азан шақыратын мұнара сияқты жеке бөлмелерден құралған, ал ең көне бөлігі ретінде тұлғаның қабірі саналады. Дереккөздерге қарағанда қазір де оның едені басқа бөлмелермен салыстырғанда едәуір биік. Қабір үстіне алғашқы белгі XII ғасыр шамасында салынған. Мазар XIV ғасырда қайта жөнделген.

Арыстан баб кесенесі өткен ғасырдың басында жергілікті халықтың қаражатымен қайта жөнделді. Күйдірілген кірпіштен тұрғызылып, ауданы 35x12 метр, биіктігі 12 метр ғимараттың бұрынғы Меккеге қараған есігі Түркістанға, Әзірет Сұлтанға бағыттталып, солтүстік жағы кесене, оңтүстік жағы мешіт ретінде пайдалануға берілді. Дәліз-қақпа маңдайшасына мәрмәр тақта қаланып, бетіне хижра бойынша 1327 жыл, яғни соңғы құрылыс жүрген уақыт деп көрсетілген. Қазір XIV-XV ғасырдағы құрылысынан түпнұсқа күйде айван тізбектері ғана қалған. Кесененің сыртқы құрылысы әдеттегі мазарлардан өзгеше. Азан шақырылатын мұнаралардың қалыбы бақылау мұнараларына ұқсас келеді. Ғимараттың айтарлықтай ерекшелігі – ислам мәдениеті мен еуропалық сәулеттің сарынын ұштастырған кең қақпасында.

«Қорқыт ата» мемориалды кешені

Сәулет өнерінің айрықша үлгісі саналатын еліміздегі тарихи ескерткіш. Қызылорда облысы Қармақшы ауданы Жосалы кентінен 18 км жерде, Қорқыт станциясының түбінде орналасқан сәулет өнерінің айрықша үлгісі. Кешеннің құрылыс жұмыстары 1980 жылы басталды. Жоба авторлары – сәулетші Бек Ибраев пен физик ғалым Совет Исатаев. Төрт элементтен тұратын қобыз бейнесіндегі стеланың биіктігі – 12,1 метр, ені – 5,3 метр. Қордай тасынан дайындалған стелалар әр тарапқа қаратып тұрғызылған құлпытастарға ұқсайды. Жоғары жағы қобыз бейнесіне келетін шөміш пішіндес стелалардың орталық тесігінде 40 металл түтік бар. Одан жел соққан кезде қобыз сарынымен үндес дыбыс шығады. Аңыздарда айтылғандай, Қорқыт Ата мазарында соққан желге үн қосатын қобыз қойылған. Ескерткіштің ішкі жағы Қорқыт атаның желмаясының шартарапқа жол тартқан ізін бейнелейтін түйетабан өрнегімен безендірілген.

Кешенде қылуат, яғни, оңаша тілек тілейтін жер асты мінәжат үйі орналасқан. Қабырғаларында шам қойылатын шағын қуыстар бар. Құлшылық бөлмесіне арнайы баспалдақ арқылы түседі. Одан бөлек амфитеатр мерекелік, салтанатты жиындарға арнап көне Рим дәуіріндегі архитектуралық құрылыс үлгісінде салынған. Жалпы ауданы – 536 шаршы метр, төменгі диаметрі 6, үстіңгі диаметрінің көлемі – 25 метр. Үш экспозициялық залдан тұратын музейінде Қорқыт ата дәуірінің тарихы мен мәдениетінен сыр шертетін құндылықтар мен жәдігерлер бар. Музей қорында 700-ге жуық экспонат сақтаулы тұр.

«Мәшһүр Жүсіп» кесенесі

Екі жылдан кейін халқымыздың данышпан ұлы, фольклортанушы, этнограф, тарихшы, философ, қазақ мәдениеті мен әдебиетінің көрнекті тұлғасы Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының туғанына 170 жыл толады. Өмірі мен өлімі де аңызға айналған тарихи тұлғаның Павлодар облысында орналасқан кесенесі – Кереку өңіріндегі маңызды нысанның бірі. Мәшһүр Жүсіптің мазары үш мәрте бұзылып, үш мәрте қайта көтерілгені тарихтан мәлім. Тек 2006 жылы «Мәдени мұра» бағдарламасымен жаңа үлгіде бой көтеріп, кесенеге айналды. 2017 жылғы «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасында «Діни және ғибадат орындарының» тізіміне енген.

«Құнанбай қажы» мешіті

Қарағанды облысының Қарқаралы қаласында орналасқан «Құнанбай қажы» мешіті – еліміздегі тарихи нысандардың бірі. Құрылысы 1850 жылдың 7 қаңтарында басталып, 1851 жылдың 11 тамызында толық салынып біт-

кен. Мешіт салу жөнінде 1847 жылы әңгіме қозғалып, арасында Күшік-Тобықты баласы Құнанбай бар, 16 болыс қол қойған. Аға сұлтан, майор Құсбек Тәукеұлы мөр басқан мешіт салу туралы акт дуанға тапсырылған. Онда құрылыс үшін халықтан қаржы жиналатыны айтылады.

1849-1952 жылдары Қарқаралы округіне аға сұлтан болған Құнанбай құрылыс жүргізу ісін қолына алып, тыңғылықты аяқтағандықтан, мешіт халық арасында «Құнанбай мешіті» аталып кеткен. Тарихи мешіт – ағаш бөренелерді қиюластыра орналастырып бір де бір шеге қолданбай жасалған екі қабатты ғимарат. Архитектуралық жоспар бойынша бұл ғимараттың ені 15 метр, ұзындығы 11, ал мұнарасының биіктігі ұшар басына дейін 17 метрді құрайды. Бұл мешітте бір мезетте 160 адам намаз оқи алады. Мешіттің жобасын құрған сәулетшінің есімі белгісіз.

Ашылғаннан кейін Ескелдіге келетін туристер қатары да артты. Ескелді алқабы Екібастұз қаласынан небәрі 80 шақырым жерде орналасқан. Баянауыл өңірі таулы-төмпешікті болса да, кесенеге дейін баратын жол адамдарға ыңғайлы етіп жасалған, аумағы үнемі тап-таза. Кесене құрылысында көне түркі мен

ислам дәстүрі бір-бірімен үйлесім тапқан. Биік жерде орналасқан ғимаратқа апаратын 73 басқыштан тұратын баспалдақ бар. Ол ақын, сәуегейдің өмір сүрген жылын суреттейді. Сондай-ақ кесененің артында бірегей жәдігерлер жиналған Мәшһүр Жүсіптің мұражайы орналасқан.

«Абай-Шәкәрім» мемориалдық кешені

Семей қаласынан 185 шақырым жердегі Абайдың атақонысы Жидебайда орналасқан. Мемориалдық кешен хәкім Абайдың 1995 жылы 150 жылдық мерейтойына орай ашылды. Кешеннің құрылысы 1993 жылы басталды. Жоба авторы – бұған дейін де есімі аталған сәулетші, Жапония мен Болгариядағы халықаралық конкурстардың лауреаты Бек Ибраев және оның шығармашылық ұжымы.

Мемориалдың ұзындығы 200 метр, ені 65, ал биіктігі 5 метрді құрайды. Абай мен Шәкәрім жерленген қабірі арасындағы қашықтық –

140 метр. Кешен сипаттамасында Абай-Шәкәрім жатқан мазарға қатысты былай делінген: кесенелер бір-бірінен қасбеттің пластикасымен және күмбездердің аяқталуымен ерекшеленетін мұнара тәрізді пішіндерге ие. Абай мұнарасының биіктігі – 32,5 метр, ал Шәкәрім мұнарасының биіктігі – 31,5 метр. Негізгі кіру порталы арқылы, одан кейін келуші ұзын жерасты өткелі арқылы амфитеатр арена­сының жылтыратылған қара еденіне кіреді, онда тек жоғары көтерілетін баспалдақтар бар. Амфитеатрдың диаметрі – 36 метр. Кесенелердің іші мәрмәр мозаика техникасымен қаланған. Жалпы композиция төрт бұрыштық мұнарамен аяқталады.

Қазақтың бас ақыны хәкім Абай мен оның інісі әрі рухани шәкірті Шәкәрімнің мемориалдық кешеніне келушілер көп. Сондықтан да «Абай-Шәкәрім» мемориалдық кешені тек Абай облысының ғана емес, тұтас қазақ елінің маңызды киелі орындарының бірі.

Ерназар ЕСҚАЛИ

КЕСЕНЕЛЕРГЕ ТҮНЕУ ДҰРЫС ПА?

Жалпы қабір басына бару, зиярат ету – Ханафи мәзһабы бойынша мұстахаб амал. Өйткені Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) қабірлерді өзі зиярат еткен және біздерге зиярат етуді өсиет еткен.

Аллан елшісі (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) бір хадисінде былай деген: **«Мен сендерді қабірлерді зиярат етуден тыйған едім. Ал енді оны зиярат ете беріңдер»** (Мұслим риуаяты). Басқа риуаятта: **«Өйткені ол зиярат ақыретті еске түсіреді»**, – делінген. Демек, қабірстанға бару – ақыретті ойлауға себеп болатын сауапты іс.

Ал кесенелерге түнеу мәселесіне келсек, мазар мен қабір басы – түнеуге арналған орын емес. Бұл – ойлану, ақыретті еске түсіру, тәубе ету және дұға жасау үшін зиярат етілетін мекен. Сондықтан зияраттың өзіндік әдебі сақталуы тиіс: яғни, адам мазар басында сабырмен жүріп, дауыс көтермеуі, қабірді баспауы, сипамауы және оны сүйіп, табыну секілді әрекеттер жасамауы керек.

Исламда қабір үстіне отыру, жату немесе ұйықтау – мәкруһ, яғни ұнамсыз амал. Әбу Һұрайра (Алла оған разы болсын) жеткізген хадисте Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Сендердің біреулеріңнің шоқ үстіне отырып, киімі күйіп, терісіне**

дейін жеткені – қабір үстіне отырғанынан да жақсы», – деген. Бұл хадис қабірге құрметпен қараудың маңызын айқын көрсетеді.

Осыған байланысты қабір басында ұйықтау да – мәкруһ іс. Дегенмен, адам айдалада қалып, баратын жері болмаса, амалсыздан мазар маңында түнеуіне рұқсат етіледі.

Қазақ халқында, «Егер далада қалсаң, молаға барып түне» деген сөз тіркесі бар. Бұл – діни үкімнен гөрі халықтың өмірлік тәжірибесінен туған кеңес. Көшпелі өмірде мазарлар көбіне белгісі бар, қоршалған, көзге көрінетін орын болған. Сондықтан олар: адаспау үшін бағыт-бағдар беретін белгі; қауіпсіздеу мекен (жыртқыш аңдар мен адамдар сирек баратын орын деген түсінік болған); жел мен суықтан ықтайтын паналау орны ретінде пайдаланылған.

Қорыта айтқанда, кесенелерге арнайы барып түнеу дұрыс емес. Ал амалсыз жағдайда уақытша паналауға рұқсат етіледі.

ШЫРАҚШЫЛАР ДЕГЕН КІМДЕР?

Қазақ халқының рухани дүниетанымында қасиетті орындарға құрмет ерекше орын алады. Әулиелердің кесенелері, тарихи мазарлар мен зиярат орындары – тек өткеннің ізі ғана емес, халықтың сенімі мен дәстүрінің көрінісі.

Осындай мекендерде қызмет ететін адамдарды халық «шырақшы» деп атайды.

Шариғатта қорым, мазар шырақшысы деген арнайы міндет пен қызмет жоқ. Алайда қазақ халқының ұғымында шырақшы – мазарды қорғап, зияратшыларға қызмет көрсетуші адам.

Шырақшының негізгі міндеті – қасиетті орынды күтіп-баптау, тазалығын сақтау, келген зияратшыларға бағыт-бағдар беру, зиярат етушілерге сол жердің тарихы және онда жерленген тұлға туралы мәлімет беру, зиярат жасаушыларға зиярат әдебін түсіндіріп, діни тұрғыда дұрыс бағыт көрсету.

Көп жағдайда шырақшылар белгілі әулие не тарихи тұлғаның ұрпақтары болып, мазардың маңында тұрады. Ол жергілікті жердің тарихына, әулиенің халыққа сіңірген еңбегі мен өміріне байланысты деректерді, аңыз әңгімелерді жетік білетін діни сауаты бар адам

болғаны жөн. Осылайша олар халық арасындағы аңыз-әңгімелер мен тарихи деректерді келушілерге жеткізіп, рухани сабақтастықтың сақталуына үлес қосады. Осы арқылы ұлттық құндылықтар насихатталып, халықтың рухани байланысы нығаяды.

Осыған орай, шырақшылық – жай ғана жұмыс емес, ол жауапкершілігі мол, сауапты қызмет. Шырақшының (күзетшінің) зиярат етушілерге шариғат шеңберінен шықпайтындай зиярат әдептерін үйретіп, қызмет ететін, шариғи білімі бар маман болғаны дұрыс. Ал арнайы діни білімі жоқ, шариғатқа қарама-қайшы әрекет ететін, зияратшыларға шариғатта жоқ нәрсені насихаттайтын шырақшылар сауап емес күнә арқалап, ақыреттегі есебі қиын болмақ.

Дайындаған Медет ҚҰРМАШҰЛЫ

«ЗИРАТ ЖӘНЕ ЗИЯРАТ МӘДЕНИЕТІ» ҚҰЖАТЫ

2020 жылы елордада Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының ұйымдастыруымен өткен имамдардың «Ислам – мәдениет пен ізгіліктің бастауы» IV республикалық онлайн-форумында «Зират және зиярат мәдениеті» құжаты қабылданды.

Аталмыш құжат екі бөлімнен тұрады. Бірінші бөлімде зират көтерудің үкімдері, зират көтеру мәдениеті, теңдік ұстанымы, құлпытас қою мәдениеті, зират құрылыстары мен кесене салу түрлері қамтылған. Ал екінші бөлімде зиярат жасаудың әдебі, марқұмдарға сәлем беру, Құран оқу, зиратта көңіл бөлінетін жайттар, кесенелерді зиярат жасау, әйелдердің зиярат жасауы сынды бірқатар мәселелерге айрықша мән берілген.

Құжаттың кіріспе бөлімінде: «Қасиетті Құранда айтылғандай Алла Тағала адам баласын тіршілік иелерінің ең ардақтысы етіп жаратқан. Сондықтан тірі адам қандай құрметті болса, қайтқан кісілер де сондай қадірлі. Сол себепті адам тәні көмілген зираттарды құрметтеу, таза ұстау, қорғау, бүлінген жерін түзету секілді бірқатар әдептерді ұстану тірілер үшін талап етіледі. Ұсынылған құжаттың негізгі мақсаты – қабірлерді тұрғызудың және оларды зиярат етудің халыққа ортақ мәдениетін қалыптастыру» делінген.

Бүгінде зиярат жасауды бір тәртіпке келтіріп, жалпыға ортақ мәдениетті қалыптастыру діни саладағы маңызды істің бірі және өзектілігін әлі де жоймай келеді. «Зират және зиярат мәдениеті» құжаты Діни басқарманың muftyat.kz ресми сайтында және kitap.muftyat.kz электронды кітапханасында қолжетімді.

IMAN

діни-танымдық журналы
Қазақстан мұсылмандары
діни басқармасының
ресми журналы

Меншік иесі:

«Иман-сенім» ЖШС

Редакция алқасы:
Наурызбай қажы ТАҒАНҰЛЫ (төраға)
Кенжетай ДҮЙСЕНБАЙ
Сансызбай ҚҰРБАНҰЛЫ
Ермек МҰҚАТАЙ
Ғылымбек МӘЖИЕВ
Мұхаммед-Хусейн АЛСАБЕКОВ
Ершат ОҢҒАР
Батыржан МАНСҰРОВ
Смайыл СЕЙІТБЕКОВ
Асан ӘБДІҚҰЛҰЛЫ
Ағабек ҚОНАРБАЙҰЛЫ
Хасан АМАНҚҰЛ
Ерболат ЖҮСІПОВ
Марат БЕКТАЗИНОВ
Марат ЖАППАСБАЕВ
Естай ӘБДІҒАЛИ
Жолдас БЕРДІМҰРАТОВ
Керімбек ДӘУІТОВ
Бейбіт ЖАНСАРИН
Нұрбек ЕСМАҒАНБЕТ
Асқар ЗӨКІРЖАНҰЛЫ
Әнуар ЕЛЖАНОВ
Бақдәулет НҰРМАТҰЛЫ
Асқар МҰҚАНОВ
Мадияр ПІРІМҚҰЛОВ
Хамзат ҚАЖЫМҰРАТҰЛЫ
Самат ҚАНАТҚАЛИҰЛЫ
Қанат ҚЫДЫРМИН
Дастан ҚҰРМАНБАЕВ
Болатбек ҰЛАСҚАНҰЛЫ
Төлеби ОСПАН
Амантай САДИЕВ
Думан НӘДІРҰЛЫ
Қуаныш СӘБИТ
Ержан ТӨЛЕПОВ
Бектұрсын УАЛИЕВ

Директор-бас редактор
Кеулімжай ҚҰТТЫ

Жауапты хатшы
Ермұрат НАЗАРҰЛЫ

Шариғи редактор
Медет ҚҰРМАШҰЛЫ

Техникалық редактор
Асқар БАЙҚОҢЫРҰЛЫ

Редакцияның мекенжайы:
Астана қаласы, Мәңгілік ел, 65
«Иман» журналының редакциясы

Пошта: iman@muftyat.kz
Телефон: +7 (7172) 999866
Жазылу индексі: 75998

Журнал айына 1 рет шығады

Мәдениет және ақпарат
министрлігінде тіркеліп,
№3176 ж. күәлігі берілген

«Иман» журналы редакциясының
компьютерлік орталығында беттелді.

Таралымы – 14 ???

Тапсырыс: №264

«Жедел басу» баспаханасы,
Алматы қаласы, Ырысты көшесі, 46/2а

Журналда жарияланған материалдарды
сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.

Басылымда Алла Тағаланың есімі
мен Құран аяттары жазылғандықтан,
журналды аяқасты етпеулеріңізді
сұраймыз.